

Vilniaus universiteto
Filosofijos fakulteto
Sociologijos magistrantūros studijų programa

Titas Gabrielius Časas

Magistro darbas
**Privalomosios karo tarnybos suvokimas ir tarnybos vengimo patirtys tarp šaukiamajo
amžiaus jaunuolių**

Darbo vadovė: doc. dr. Jolanta Aleknevičienė

Vilnius
2025

Turinys

<i>Santrauka</i>	3
<i>Summary</i>	4
<i>Įvadas</i>	5
<i>1. Jaunuolių pasirinkimo vengti Privalomosios karo tarnybos analizės teorinės prielaidos</i>	7
1.1. Matza ir Sykes deviacijos neutralizacijos technikų teorija.....	7
1.2. A. Schutz ir F. Battistelli teorinės perspektyvos	9
1.3. R. Inglehart vertybių kaitos teorija	11
1.4. E. Durkheim ir R. Merton socialinės anomijos teorija	14
<i>2. Jaunuolių, vengiančių Privalomosios karo tarnybos, suvokimo ir patirties sociologinis tyrimas</i>	18
2.1. Tyrimo aprašymas	18
2.2. Tyrimo rezultatų analizė	21
Lietuvos situacijos vertinimas.....	21
Idealaus piliečio bruožai	24
Patriotizmas ir jo samprata.....	26
Informantų įvaizdis apie kariuomenę ir tarnybą joje.....	29
Karo tarnybos vengimo procesas ir priežastys	36
Alternatyvios tarnybos formos	42
Scenarijus, kuriame einama tarnauti.....	44
2.3. Diskusija ir apibendrinimas	46
<i>Išvados</i>	58
<i>Bibliografija</i>	59
<i>Priedas. Pusiau struktūruotų interviu scenarijus</i>	61

Santrauka

Darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip šaukiamojam amžiaus Lietuvos jaunuoliai, vengiantys Privalomosios karo tarnybos (PKT), aiškina šį savo sprendimą bei koks yra jų požiūris bei samprata Lietuvos kariuomenės atžvilgiu, remiantis klasikinėmis sociologinėmis-kriminologinėmis teorijomis – D. Matza deviacijos neutralizacijos technikų teorija, R. Inglehart vertybių kaitos teorija, E. Durkheim bei R. Merton socialinės anomijos teorija ir kt. Remiantis šiomis teorijomis siekiama pagrįsti tezę, jog Privalomosios karo tarnybos vengimo reiškinys kyla iš vengiančiųjų bei kariuomenės vertybinių pamatų neatitikimo bei individualistinės asmenų orientacijos. Dėl prastos Karo prievolės įstatymo institucionalizacijos socialinėje struktūroje šį reiškinį šiuo metu galima laikyti socialinės anomijos produktu. Tam iškelti trys uždaviniai: išnagrinėti tyrime naudojamas teorijas, atlikti empirinį kokybinį jaunuolių, vengiančių PKT, suvokimo ir patirties tyrimą bei gautiems rezultatams pritaikyti nagrinėtas teorijas ir išsiaiškinti, kaip pasirinkimo vengti PKT fenomenas suvokiamas sociologinio-kriminologinio diskurso rėmuose. Tyrimas atliktas imant iš informantų pusiau struktūruotus interviu, kurių išrašai su koduoti ir gautiems duomenims pritaikyti teminės analizės principai.

Gauti duomenys parodė, kad PKT vengiantys jaunuoliai šį pasirinkimą daugiausia aiškina per tvirtas asmenines nuostatas, pvz. individualizmas, karjerizmas ir pan., bei per dominuojantį neigiamą požiūrį į kariuomenę bei tarnybą joje. Taip pat kritikuotas Karo prievolės įstatymas bei dabartinė karo prievolinkų sąrašo sudarymo tvarka. Nors ir naudojo deviacijos neutralizacijos technikas, informantai nelaikė savęs deviantais bei teigė nejaučiantys gėdos ar kaltės jausmo dėl vengimo. Dėl to PKT vengimą galima laikyti socialinės anomijos produktu – Karo prievolės įstatymas liko tik iš dalies institucionalizuotas socialinėje struktūroje, o taip pat egzistuoja daugybė būdų išvengti tarnybos, dėl ko PKT jaunuolių nėra laikoma norma.

Summary

The aim of this study is to explore how conscription-age Lithuanian youth who avoid Compulsory Military Service (CMS) explain their decision and how they perceive and conceptualize the Lithuanian Armed Forces. The analysis is based on classical sociological and criminological theories – D. Matza's theory of techniques of neutralization, R. Inglehart's theory of value change, the social anomie theories of E. Durkheim and R. Merton, etc. Drawing on these theoretical frameworks, the study argues that the phenomenon of CMS avoidance stems from a mismatch between the value systems of the individuals and the military, as well as from an individualistic orientation among the youth. Due to the incomplete institutionalization of the Conscription Law within the social structure, this phenomenon can be seen as a product of social anomie. The study is structured around three main objectives: to analyze the said theoretical frameworks; to conduct an empirical qualitative research into the perceptions and experiences of young men avoiding CMS; and to interpret the findings through the lens of the selected theories to understand how this avoidance is framed within the sociological-criminological discourse. The empirical data was collected through semi-structured interviews with informants. The interview transcripts were coded and analyzed using the principles of thematic analysis.

The results show that youth who avoid CMS justify their decisions primarily through strong personal attitudes – e.g. individualism, careerism – and a predominantly negative perception of the military and service within it. The Conscription Law and the current system for drafting conscripts were also heavily criticized. Although respondents employed techniques of neutralization, they did not perceive themselves as deviants and expressed no feelings of guilt or shame for avoiding service. Consequently, CMS avoidance can be interpreted as a product of social anomie – the Conscription Law remains insufficiently institutionalized within the social structure, and multiple legitimate or tolerated avenues for avoiding service exist, making the perception of CMS as that of not a norm among young people.

Įvadas

Privalomosios karo tarnybos sugrąžinimas 2015 m. į viešąjį diskursą iškėlė keletą aktualių problemų, tarp kurių viena pagrindinių – motyvacija tarnauti Lietuvos kariuomenėje. Antai G. Baltutytė savo tyrime apie Nuolatinės Privalomosios pradinės karo tarnybos karių tarnybos motyvaciją pažymi: „Nors kariams siūlomos realios galimybės, kurios gali juos sudominti, <...> atsakymo į klausimą, kodėl jie tai privalo daryti, turi nuolat ieškoti ne tik ateinantys tarnauti, bet ir jau tarnaujantys kariai bei valdžios institucijos“ (Baltutytė, 2019). Deja, bet Lietuvoje šauktiniams nėra sudarytos pakankamai geros sąlygos motyvuoti karius finansiškai. Net ir labai gerai atlikusiems tarnybą šauktiniams išmoka siekia 220 eurų už mėnesį ir neprilygsta 2024 m. minimaliai mėnesinei algai (924 eurai prieš mokesčius (Teisės Aktų Gidas, 2024)). Taigi, galima daryti prielaidą, jog didelė dalis Privalomajai karo tarnybai pašauktų jaunuolių nemato tarnyboje naudos, stengiasi vengti jos bei ją atsidėti.

Vienas iš aspektų, darančių šį tyrimą unikalų akademiniam lauke – tyrime pasirenkama problemos nagrinėjimo perspektyva. Režiumuojant šį tyrimą galima būtų apibūdinti kaip nagrinėjantį motyvacijos tarnauti Lietuvos kariuomenėje problematiką. Visgi šios temos tyrimai apsiriboja problemos nagrinėjimu iš kariuomenės perspektyvos (Vileikienė et al., 2015; Pocienė, 2018; Baltutytė, 2019; Griffiths, 2008; Battistelli, 1997). Tuo tarpu tyrimų, kurių informantai būtų civiliai, pašaukti į kariuomenę, bet pasirinkę vengti atlikti tarnybą joje, bei kad tyrimo objektas būtų PKT vengimo reiškinys, rasti nepavyko. Šį faktą galima aiškinti problemos „naujumu“ ir siaurumu, kadangi ji liečia tik specifinę socialinę grupę. Kaip bebūtų, problema tikrai aktuali ir verta akademikų dėmesio. Žvelgiant iš sociologinės-kriminologinės perspektyvos, Privalomosios karo tarnybos Lietuvoje sugrąžinimas sudarė sąlygas rasti naujai deviantų grupei – karo tarnybos vengėjams. Būtent šia grupe ir yra suinteresuotas šis tiriamasis darbas.

Tyrimo klausimas – kaip jaunuoliai, pasirinkę vengti Privalomosios karo tarnybos, aiškina šį savo pasirinkimą bei kaip vengimo reiškinį galima suprasti ir aiškinti platesniame kontekste?

Darbo tezė – Privalomosios karo tarnybos vengimo reiškinys kyla iš vengiančiųjų bei kariuomenės vertybinių pamatų neatitikimo bei individualistinės asmenų orientacijos. Dėl prastos Karo prievolės įstatymo institucionalizacijos socialinėje struktūroje šį reiškinį šiuo metu galima laikyti socialinės anomijos produktu.

Darbo tikslas – išsiaiškinti Privalomosios karo tarnybos vengiančių jaunuolių požiūrį ir sampratą apie Lietuvos kariuomenę bei ištirti pagrindinius veiksnius, sąlygojančius šių jaunuolių pasirinkimą vengti tarnybos. Darbo uždaviniai:

- Išnagrinėti tyrime naudojamas teorijas – Matza, Inglehart, Merton, Durkheim ir kt.;
- Atlikti empirinį kokybinį jaunuolių, vengiančių PKT, suvokimo ir patirties tyrimą;
- Tyrimo rezultatams pritaikyti pirmame skyriuje nagrinėtas socialines teorijas ir išsiaiškinti, kaip pasirinkimo vengti PKT fenomenas suvokiamas sociologinio-kriminologinio diskurso rėmuose.

Darbo metodai: mokslinės literatūros analizė – R. Merton bei E. Durkheim socialinės anomijos teorija, R. Inglehart vertybių kaitos teorija, D. Matza deviacijos neutralizacijos technikų teorija ir kiti tekstai tyrimo teoriniam pagrindui bei kontekstui suformuluoti. Vėliau seka empirinio tyrimo vykdymas – daromi pusiau struktūruoti interviu su informantais. Iš viso apklausti 8 informantai. Interviu transkribuoti, o išrašai su koduoti naudojant *MAXQDA24* programą. Duomenų analizė atlikta remiantis teminės analizės principais (Braun ir Clarke, 2006), kai analizės temos kyla iš empirinių duomenų.

Sąvokų operacionalizacija

Nuolatinė privalomoji pradinė karo tarnyba (Privalomoji karo tarnyba; PKT) – nepertraukiama, privalomoji pradinė karo tarnyba, kurią atlikdamas karo prievolinkas įgyja pagrindinį karinį parengtumą, pasirengia veikti karinio vieneto sudėtyje (LR Seimas, 2025).

Privalomosios karo tarnybos vengimas – reiškiny, kada į karo prievolinkų sąrašą įtrauktam jaunuoliui tarnyba yra atidedama arba jis ją atsidea pats, būdamas mediciniškai tinkamas tarnybai.

Darbo struktūra: pirmame skyriuje aptariamos pagrindinės tyrime naudojamos teorijos – E. Durkheim ir R. Merton socialinės anomijos, R. Inglehart vertybių kaitos, D. Matza deviacijos neutralizacijos technikų ir kt. Antrame skyriuje pateikiamas empirinio tyrimo – pusiau struktūruotų interviu su 8 informantais – aprašas bei teminės analizės metu gauti

tyrimo duomenys. Galiausiai gautiems duomenims pritaikomas pirmame skyriuje pristatytas teorinis pagrindas bei pateikiamos apibendrinančios išvados.

1. Jaunuolių pasirinkimo vengti Privalomosios karo tarnybos analizės teorinės prielaidos

Privalomosios karo tarnybos vengimas sociologiniame bei kriminologiniame kontekste suprantamas kaip deviacinis, t.y. nukrypstantis nuo priimtinių normų, įstatymų bei vertybinių nuostatų, elgesys. Tai suponuoja, jog tyrimą ir jo teorinį pagrindą galima laikyti interdisciplininiu, apimančiu sociologijos ir kriminologijos teorijas.

1.1. Matza ir Sykes deviacijos neutralizacijos technikų teorija

Esminė teorija, taikoma šiame tyrime – David Matza ir Gresham Sykes deviacijos neutralizacijos technikų teorija. Matza ir Sykes (1957) straipsnyje, kuriame pirmą kartą pristato šias technikas, sukritikuoja kitą žymią deviacijų teoriją – A. Cohen subkultūrų teoriją, kuri teigia, jog delinkventai bei kiti deviacinį elgesį „propaguojuantys“ individai šitaip tampa vadinamosios deviacinės subkultūros dalimi, turinčia savas taisykles, normas ir pan. (Cohen, 1955) Pagrindinis autorių kritikos argumentas – deviacija bei deviacinis elgesys nėra tam tikra terpė, į kurią patekęs individas daugiau iš jos nebeištrūksta. Deviacija šiame kontekste pristatoma kaip tam tikra laikina būseną, į kurią individas gali sugrįžti, tačiau nuolatos joje paprasčiausiai negali būti. Šią deviacinę erdvę, į kurią ir iš kurios individas „dreifuoja“, galima interpretuoti kaip konformistinės visuomenės terpės „sub-terpę“, kuri egzistuoja ne greta konformistinės visuomenės, bet jos viduje. Pateikdami tokią deviacinio elgesio interpretaciją, Matza ir Sykes, remdamiesi antriniais šaltiniais, priena šią išvadą: besielgdamas deviantiškai socialinių normų, įstatymų bei vertybinių nuostatų atžvilgiu, individas, kaip ir kiti visuomenės nariai, jaučia kaltės jausmą ir dėl to įvairiais būdais stengiasi *pateisinti* šį savo elgesį, t.y. suversti kaltę kitiems individams ar struktūroms, kurių veikimas bei įtaka nepriklauso nuo paties individo. Autoriai teigia, jog delinkventinį individo statusą lemia ne delinkventinės kultūros normų ar simbolių internalizacija, tačiau būtent šių savo veiklos ar akto teisinimo

būdai. Šiuos deviacinio elgesio pateisinimus Matza ir Sykes įvardija kaip neutralizacijos technikas ir pateikia 5-ias pagrindines jų rūšis:

- Atsakomybės neigimas – pasireiškia, kai individas savo elgesį aiškina aplinkybėmis ar jėgomis už jo kontrolės ribų. Pavyzdinės frazės: „Neturėjau kito pasirinkimo“, „Ne mano kaltė, aš buvau neblaivus“ ir t.t.
- Žalos neigimas – elgesys pateisinamas argumentuojant, jog poelgis/veikla nepadarė jokios realios žalos arba jos padarė minimaliai. Dažnai ši technika naudojama, kalbant apie vandalizmą ir panašias deviantines veiklas. Pavyzdinės frazės: „Taigi niekas nenukentėjo“, „Jie ir taip pinigais aptekę“ ir t.t.
- Aukos (-ų) neigimas – šiuo atveju elgesio auka ar adresatas patys pristatomi kaip amoralūs bei nusipelnę jiems padarytos žalos. Pavyzdinės frazės: „Jie to nusipelnė“, „Jie patys prašėsi“ ir t.t.
- Smerkiančiųjų pasmerkimas – šia technika naudodamas individas nukreipia dėmesį nuo savo paties elgesio ir jo motyvų į tą elgesį smerkiančius individus/struktūras bei pabrėžia smerkiančiųjų hipokritiškumą bei amoralumą, o valdžios institucijų atveju – ir korupciją. Pavyzdinės frazės: „Ne jiems mane teisti, jie dar blogiau yra padarę“, „Jūs pažiūrėkit, kiek korumpuotų ten [valdžioje, policijoje ir pan.] sėdi“ ir t.t.
- Lojalumas autoritetams – šiuo atveju individas savo elgesį teisinga savo paties vertybiniu pamatu bei lojalumu tam tikram asmeniui ar jų grupei, nors ir nepaisydamas visuomeninių normų, įstatymų ir pan. Pavyzdinės frazės: „Padariau tai dėl savo draugų“, „Turėjau apsaugot šeimą“ ir t.t.

Sociologiniame-kriminologiniame diskurse Matza ir Sykes deviacijos neutralizacijos technikų teorijos versija dažnai įvardijama kaip neišbaigta ir turinti nemažai teorinių spragų (Kaptein ir van Helvoort, 2019). Vienas iš reikšmingų teorijos atnaujinimų buvo atliktas Klockars (1974) – jis prie egzistuojančių 5-ių neutralizacijos technikų pridėjo 6-tąją, kurios pavadinimą į lietuvių kalbą galima išversti kaip „buhalterio metaforą“ (angl. *metaphor of the ledger*). Lim (2002) pateikia štai tokį šios neutralizacijos/racionalizacijos technikos apibrėžimą: „Kai individai, pasitelkdami buhalterio metaforą, užsiima neutralizacija, jie racionalizuoja, kad turi teisę mėgautis deviantiniu elgesiu dėl savo ankstesnio gero elgesio“. Taigi, ši technika pasireiškia, kai individas teisinga savo elgesį teigdamas, jog yra atlikęs pakankamai daug „gerų“, konformistinėje visuomenėje priimtinių ir sveikintinų darbų ar

poelgių, kurie „atsveria“ vienkartinį, palyginti nedidelį moralinį nuokrypį. Ši technika dėl savo turinio dar gali būti įvardijama kaip technikos „žalos neigimas“ papildiniu.

Apžvelgus pagrindines neutralizacijos technikas bei Klockars (1974) padarytą papildymą, galima daryti prielaidą, jog PKT vengiantiems jaunuoliams teisinant savo pasirinkimą būdingiausia būtų žalos neigimo technika – tokiu atveju būtų argumentuojama, jog neparengtojo kariuomenės personalo rezervas ir taip didelis, tad Lietuvos kariuomenė turi iš ko rinktis, o vengiantieji institucijai nepadarо jokios žalos arba ji yra minimali. Taip pat galima tikėtis, jog kai kurie iš vengiančiųjų savo sprendimą teisins savo vertybiniu pamatu, pvz. pacifistinėmis nuostatomis, kas būtų 5-tosios neutralizacijos technikos – lojalumo autoritetams – naudojimas, kadangi jaunuoliai minėtąsias vertybes traktuotų kaip „teisingą“ ir sektiną pavyzdį/gyvenimo modelį. Tačiau taip pat šioje situacijoje galima būtų išvelgti „Smerkiančiųjų pasmerkimo“ neutralizacijos technikos ženklą. Kariuomenė galėtų būti įvardijama kaip amoraliomis vertybėmis pagrįsta institucija ir šitaip išreiškiamas nenoras sieti save su tokia struktūra. Be to, šiame kontekste rolę taip pat gali atlikti stereotipai bei išankstiniai nusistatymai, siejami su kariuomene, bei jos darbo ar Karo prievolės įstatymo netobulumas ir įstatyminės spragos. Taip pat galima tikėtis papildomos, „buhalterio metaforos“, neutralizacijos technikos naudojimo – individai pasirinkimą vengti PKT gali aiškinti per savo, kaip paprastai doro piliečio naratyvą, kuris savo darbais ir veikla prisideda prie gyvenimo ir pragyvenimo sąlygų Lietuvoje gerėjimo, ekonominės bei socialinės gerovės augimo, bei šitaip bandys neutralizuoti PKT vengimą kaip nerimtą moralinį nuokrypį.

Tuo tarpu likusios dvi neutralizacijos technikos – atsakomybės bei aukos (-ų) neigimas – nors ir sunkiau susietinos su karo tarnybos vengimu, visgi tam tikrose situacijose galėtų manifestuotis. Antai atsakomybės neigimo technika jaunuolis galėtų kvestionuoti patį LR Karo Prievolės Įstatymą ir išryškinti savo bejėgiškumą prieš jį. Situacija su aukos (-ų) neigimo technika kiek keblesnė – tokiu atveju jaunuolio teisinimosi naratyvas būtų artimas „Smerkiančiųjų pasmerkimo“ teknikai, kadangi vėlgi būtų kritikuojamos valdžios bei kariuomenės institucijos, tad atskirti šią techniką nuo minėtosios būtų sudėtingas procesas.

1.2. A. Schutz ir F. Battistelli teorinės perspektyvos

Prie teorinio pagrindo taip pat galima būtų pridėti E. Vileikienės, A. Pocienės ir J. Aleknevičienės mokslo studijoje „Motyvacija tarnauti Lietuvos kariuomenėje“ aprašomą A. Schutz 1946 m. publikuotą trijų socialinių grupių, viena nuo kitos besiskiriančių skirtinga

dalykine kompetencija kalbant apie tam tikrus dalykus, fenomenus ar reiškinius. Autorės jas įvardija kaip „Tris žinojimo apie Lietuvos kariuomenę grupes“: „ekspertus, gerai informuotus piliečius ir žmones iš gatvės“ (Vileikienė et al., 2014; Schutz, 1946). Ekspertai yra (beveik) tobuli tam tikros srities žinovai, „gerai informuoti piliečiai“ tų žinių turi mažiau, tačiau vis tiek turi pakankamai kompetencijų suprasti tą sritį, o „žmonės iš gatvės“ tokių kompetencijų neturi ir remiasi išoriniais šaltiniais bei asmeninėmis vertybinėmis orientacijomis, o ne tiesiogine patirtimi toje srityje (Ibid). Šio tyrimo temos kontekste „ekspertais“ galėtų būti įvardijami šiuo metu Lietuvos kariuomenėje dirbantys žmonės su ilgamete patirtimi bei aukšto rango svarbiomis pareigomis, pilnai suvokiantys ir galintys paaiškinti institucijos struktūrą, veikimo principus bei susipažinę su aktualiausia ir naujausia informacija. „Gerai informuotiems piliečiams“ šiuo atveju atstovautų bent tam tikro lygio asmeninį kontaktą su kariuomenės institucija turėję, tačiau pakankamai ilgo laiko nepraleidę bei aukšto rango pareigų neturėję asmenys – dabartiniai arba buvę šauktiniai, savanoriai bei kitokia forma tarnavę arba tarnaujantys, arba, nors ir aukštesnio rango pareigų, tačiau mažesnę patirtį turintys asmenys. „Žmonių iš gatvės“ tipui priskirti galima būtų iš esmės visą likusią visuomenės dalį. Apžvelgus šiuos visuomenės klasifikacijos tipus, akivaizdu, jog šio tyrimo kontekste bent jau didžioji dalis Privalomosios karo tarnybos vengiančių asmenų turėtų būti įvardijami kaip „žmonės iš gatvės“ ir dėl to natūraliai turėti iškreiptą, ne iki galo „tikrą“ kariuomenės įvaizdį, suformuotą išorinių šaltinių, pvz. žiniasklaidos, giminių ar pažįstamų, tarnavusių kariuomenėje ar dirbusių su ja, ir pan.

Taip pat minėtoje mokslo studijoje randama dar viena šio tyrimo kontekstui pritaikytina teorija – F. Battistelli motyvacijos tarnauti kariuomenėje tipologija. Battistelli išskyrė tris kario tipus, tarpusavyje besiskiriančius kario motyvacija tarnauti kariuomenėje, jo asmeniniais tarnybos tikslais ir pan. Šie tipai – ikimodernusis, modernusis ir postmodernusis. Ikimodernųjį karį galima apibūdinti kaip „patriotą altruistą“: jis nori būti naudingas kitiems bei savo tarnyba sustiprinti bei pagerinti savo šalies įvaizdį tarptautiniu lygmeniu. Modernusis karys pasižymi individualistiniais veiksniais grįsta motyvacija: jis iš tarnybos tikisi užsidirbti pinigų bei išmokti įgūdžių, vėliau praversiančių jo karjeroje arba sugrįžus į civilinį gyvenimą. Tuo tarpu postmodernusis karys pasižymi motyvacija tarnauti, grįsta noru patirti naujų nuotykių bei į tarnybą žiūrėti kaip į „prasmingą asmeninę patirtį“ (Battistelli, 1997). Tyrimo metu planuojami atrasti informantų vertybiniai pamatai, motyvacijos „šaltiniai“ bei lūkesčiai turėtų ne tik juos priskirti vienam iš šių motyvacijos tipų, bet ir suteikti peno apmąstymams, kokiais būdais derėtų bandyti pritraukti tarnybai šiuo metu prastai motyvuotus, informuotus ir tarnybos vengiančius jaunuolius.

1.3. R. Inglehart vertybių kaitos teorija

Taip pat šiame tyrime naudojama teorija – R. Inglehart vertybių kaitos teorija. Teorijos ištakos siekia 1971 m., Inglehart pirmą kartą iškėlus vertybių teorijos prielaidą – gerėjant šalies ekonominei situacijai bei kylant vidutiniam gyventojų pragyvenimo lygiui šalies visuomenėje pastebimas vertybinio pamato pokytis. Jei ankstesnėse, skurdesnėse visuomenėse didžiausias dėmesys teiktas materialistinėms vertybėms, pagrinde ekonominiam ir fiziniam saugumui, gyvenimo sąlygoms gerėjant, o visuomenei turtėjant ir darantis stabilesnei akcentas pereina prie postmaterialistinių vertybių – saviraiškos, demokratijos, žmogaus teisių ir pan. (Abramson ir Inglehart, 1995). Tai taip pat galima būtų įvardyti kaip tam tikrą visuomenės individualizmo lygio išaugimą bei apskritai visuomenėje vykstančią demokratizaciją (tarp kurios ir postmaterialistinių vertybių iškilimo randama empirinių sąsajų). Svarbu pažymėti, kad teorija remiasi socializacijos prielaida – Inglehart suponuoja, kad individai savo augimo ir brandos laikotarpiu internalizuoja tam tikrą vertybinį pamatą, kuris jų gyvenimo metu išlieka daugiau mažiau nepakitęs. Taigi, anot Inglehart, sparčiai besivystančių valstybių/regionų visuomenių individų vertybiniam pamatui didžiausią įtaką daro tuometinė šalies ekonominė situacija bei jų pačių amžius, t.y. tokia modelyje senesnės kartos atstovas, užaugęs dar skurdžios arba skurdesnės tos pačios ekonomikos laikais, staiga netransformuos savo vertybinio pamato ir iš materialisto netaps postmaterialistu – gyvenimo sąlygų pagerėjimas veikia atsispindės jaunesnėse kartose, kurių socializacijos etapas vyko esant jau geresnei šalies ekonominei situacijai, dėl ko šios kartos internalizavo skirtingas normas, gyvenimo būdą, asmeninius prioritetus ir t.t. Šitaip atsiranda ir nuolatos vyksta procesas, kurį Inglehart pakrikštijo terminu „kartų kaita“ – pakankamai ilgą laikotarpį (bent kelis dešimtmečius) gerėjanti ekonomika bei pragyvenimo lygis didžiojoje dalyje visuomenės veda prie to, kad šios visuomenės ilgainiui transformuojasi iš materialitinių į postmaterialistines. Kaip perėjimo manifestacijos formas visuomenėse autoriai įvardija naujų socialinių judėjimų ir partijų atsiradimą (ypač pasisakančių už aplinkosaugą bei platesnes žmogaus teises) bei tradicinio politinio žemėlapių modelio „kairė-dešinė“ evoliuciją.

Teorijos empirinis pagrindas (kartu su kolega P. Abramson) Inglehart pradėtas vystyti nuo 1970 m. Nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, jog nustatymui, ar asmuo atstovauja materialistiniam, ar postmaterialistiniam vertybiniam pagrindui, reikalingi ekstensyvūs kompleksiniai tyrimai, autoriai pasirenka simplistinio pobūdžio apklausą, kuri, jų teigimu,

atneša patikimus ir empiriškai naudotinus rezultatus. Apklausos dalyvių prašoma iš keturių jiems pateiktų alternatyvų išsirinkti du tikslus, kurių, jų nuomone, turėtų siekti valstybė, kurios piliečiai jie yra. Tie tikslai yra:

1. Palaikyti tvarką šalyje;
2. Suteikti piliečiams daugiau galios priimant svarbius valdžios sprendimus;
3. Kovoti su kylančiomis kainomis;
4. Ginti žodžio laisvę.

Gaunasi šešios skirtingos tikslų, kuriems respondentai teiktų pirmenybę, poros. Respondentai, pasirinkę variantus „Palaikyti tvarką šalyje“ bei „Kovoti su kylančiomis kainomis“ klasifikuojami kaip materialistai, tie, kurie pasirinko „Suteikti piliečiams daugiau galios priimant svarbius valdžios sprendimus“ ir „Ginti žodžio laisvę“, įvardijami kaip postmaterialistai. Likusias 4-ias kombinacijas pateikę tyrimo dalyviai patenka į „mišrių“ respondentų kategoriją (Ibid).

Per du dešimtmečius nuo pirmos tokio tipo apklausos daugiau mažiau kasmetinės tokios arba panašaus tipo apklausos (nuo 1976 m. Inglehart keturių tikslų modelį perėmė ir didžioji dalis metinių arba beveik metinių Europoje vykdomų apklausų) periodiškai vykdytos aštuoniose Vakarų Europos valstybėse (Vakarų Vokietijoje (vėliau reunifikuotoje Vokietijoje), Jungtinėje Karalystėje, Nyderlanduose, Prancūzijoje, Belgijoje, Italijoje, o nuo 1973 m. – ir Danijoje bei Airijoje) bei JAV. Tiesa, vėliau Inglehart pristatė ekstensyvesnę, 12-os galimų porų apklausą, sudarytą iš dviejų 4-ių skirtingų tikslų rinkinių, tačiau paremtą tokiu pačiu principu.

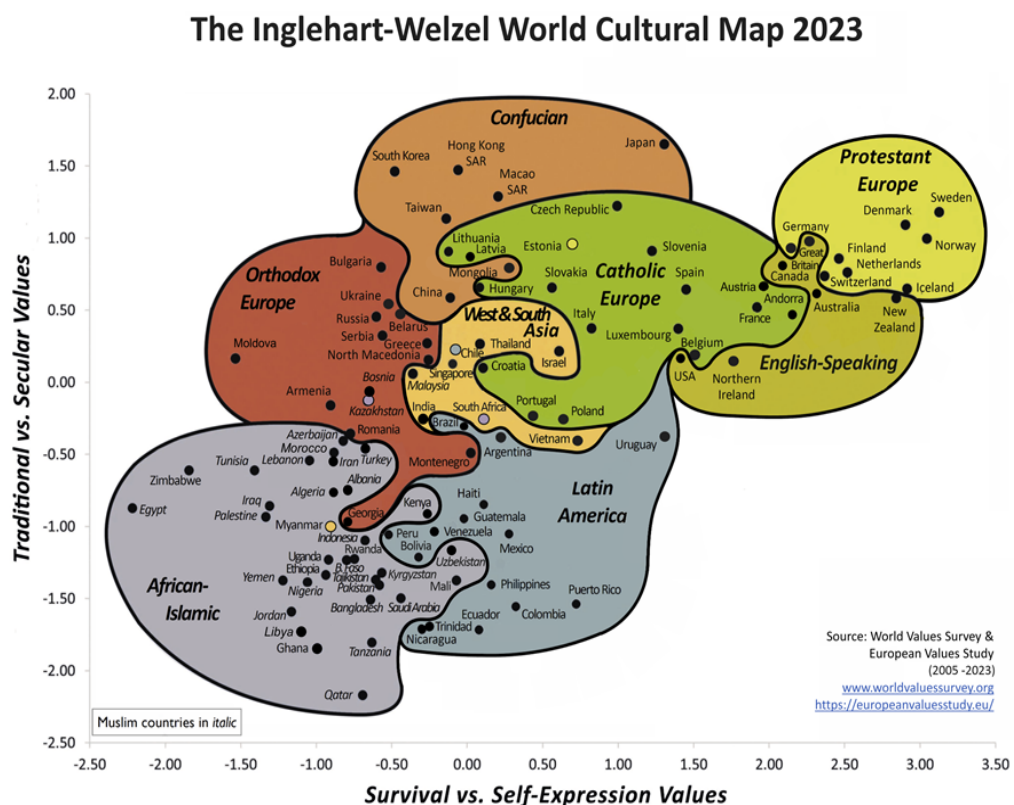
Kaip bebūtų, ir pirminio, ir antrinio modelio atvejais fiksuoti rezultatai atskleidė žymų visuomenės poslinkį prie postmaterialistinių vertybių visose 8-iose stebėtose Europos valstybėse (išskyrus Belgiją, kurioje perėjimas prie postmaterializmo labai nežymus), taip pat ir JAV, bei patvirtino anksčiau Inglehart iškeltą prielaidą apie Vakarų Pasaulio pastarųjų kelių dešimtmečių visuomenių vertybinių nuostatų tendencijas. Tiesa, postmaterialistinių respondentų kasmetinis augimas nebuvo tolygus bei šioks toks „sugrįžimas“ prie materializmo fiksuotas finansinių krizių laikotarpiais, o Vakarų Vokietijos atveju – jos unifikacijos su Rytų Vokietija metu (Abramson ir Inglehart, 1995).

Inglehart „tradicijas“ tęsia Pasaulio Vertybių Apklausą (*World Values Survey*). Kaip rašoma apklausos svetainėje: „WVS daugelį metų įrodinėjo, kad žmonių įsitikinimai yra svarbūs ekonominiam vystymuisi, demokratinių institucijų atsiradimui ir klestėjimui, lyčių lygybės didėjimui ir veiksmingam visuomenės valdymui“ (World Values Survey, 2025). Taip

pat svetainėje talpinamas Inglehart-Welzel kultūrinis žemėlapis-grafikas. Grafiko ašys – dvi vertybių, viena kitos atžvilgiu laikomų priešingomis, poros, tradicinės-sekuliarios/racionalios bei išgyvenimo-saviraiškos vertybės. Kaip toliau rašoma modelio aprašyme:

„Tradicinės vertybės pabrėžia religijos svarbą, tėvų ir vaikų ryšius, pagarbą autoritetui ir tradicines šeimos vertybes. <...> Šios visuomenės pasižymi dideliu nacionaliniu pasididžiavimu ir nacionalistinėmis pažiūromis. Sekuliariosios-racionaliosios vertybės turi priešingas preferencijas nei tradicinės vertybės. Šiose visuomenėse mažiau dėmesio skiriama religijai, tradicinėms šeimos vertybėms ir autoritetui <...> Išgyvenimo vertybės akcentuoja ekonominį ir fizinį saugumą. Tai susiję su santykinai etnocentrišku požiūriu ir žemu pasitikėjimo bei tolerancijos lygiu. Saviraiškos vertybės teikia didelį prioritetą aplinkos apsaugai, didėjančiai tolerancijai <...> ir augantiems reikalavimams dalyvauti priimant sprendimus ekonominiame ir politiniame gyvenime“ (World Values Survey, 2025).

Taigi, tradicinės ir išgyvenimo vertybės čia išreiškiamos kaip materialistinės, o sekuliariosios-racionaliosios bei saviraiškos – postmaterialistinės vertybės. Žemiau pateikta naujausia, 2023 m. duomenimis paremta kultūrinio žemėlapio versija (šaltinis - <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> (tikrinta 2025-05-23)).

Pav. 1 Inglehart-Welzel kultūrinio žemėlapio 2023 m. versija.

Valstybės sugrupuotos pagal žemyną/regioną ir/arba pagal populiariausią jose išpažįtamą tikėjimą. Nepaisant keleto faktinių netikslumų (pvz. Latvijos ir Estijos priskyrimas

katalikiškajai Europai), žemėlapis pakankamai tiksliai nusako kiekvienos šalies lokaciją materializmo-postmaterializmo ašyje. Žemėlapyje galima rasti ir Lietuvą – ji randasi per vidurį tarp išgyvenimo ir saviraiškos vertybių bei demonstruoja ganėtinai stiprų polinkį į sekuliaras-racionaliąsias vertybes. Galima daryti išvadą, jog pagal Inglehart modelį dabartinę Lietuvos visuomenę galima įvardinti kaip nors ir nežymiai, bet visgi labiau postmaterialistinę nei materialistinę, arba, turint omenyje Inglehart prielaidą apie demokratinių visuomenių natūralią judėjimo kryptį postmaterializmo link, Lietuvos visuomenę dar galima būtų įvardinti kaip esančią „pereinamojoje“ stadijoje tarp šių dviejų polių. Prielaidos egzistavimo tikimybę sustiprina „jaunos“ demokratijos Lietuvoje faktas.

Taigi, R. Inglehart vertybių kaitos teorija turėtų atspindėti ir šio tyrimo duomenyse. Vadovaujantis aukščiau minėta kartų kaitos prielaida, galima spekuliuoti, kad dabartinis Lietuvos jaunimas šiuose teoriniuose rėmuose turėtų būti kur kas labiau linkęs vertinti postmaterialistines vertybes, nei senesnės kartos. Šiuolaikinio jaunimo socializacija vyko jau nepriklausomoje Lietuvoje, valstybėje, kurioje per visą dabartinės savo versijos gyvavimą beveik tolygiai (išskyrus finansinių krizių bei Covid-19 pandemijos laikotarpius) stebėtas ekonomikos bei pragyvenimo lygio augimas. Tas ypač pasakytina apie šio tyrimo dalyvius – kadangi jie yra šauktinių amžiaus jaunuoliai, t.y. gimę tarp 1998 m. ir 2006 m., jų socializacija prasidėjo Lietuvai jau įstojus į Europos Sąjungą bei NATO (arba šalis buvo arti įstojimo), o praktiškai per visą jų socializacijos laikotarpį Lietuva išgyveno nuolatinį ir spartų ekonomikos augimą bei gyventojų pragyvenimo lygio kilimą (nuo 2000 m. iki 2024 m. Lietuvos BVP vienam gyventojui išaugo apie triskart (Eurostat, 2025)). Taigi, natūralu iš šio tyrimo informantų tikėtis polinkio vertinti postmaterialistines vertybes – saviraišką, savęs tobulinimą, prioritetą asmeninei arba akademeinei karjerai ir pan., antraeilėmis laikant šalies ekonominį stabilumą bei gebėjimą apsisaugoti nuo išorinių ar vidinių grėsmių. Apskritai informantų vertybinį pagrindą galima būtų įvardinti kaip vieną iš jų sprendimo atsидėti arba vengti Privalomosios karo tarnybos neutralizacijos technikų, kurios artimiausiu atitikmeniu Matza teorijoje galima laikyti 5-tąją techniką, „Lojalumą autoritetams“ (Matza ir Sykes, 1957).

1.4. E. Durkheim ir R. Merton socialinės anomijos teorija

Galiausiai tyrime naudojama socialinės anomijos teorija. Sociologiniame diskurse sutinkamos dvi šio fenomeno teorijos versijos – E. Durkheim ir R. Merton, tiesa, pastarojo išvystyta anomijos teorija iš esmės yra E. Durkheim teorijos tęsinys, papildymas bei

transformacija (Irmak ir Cam, 2014). Ir Durkheim, ir Merton būdingas funkcionalistinis požiūris į visuomenę, traktuojant ją kaip tam tikrą organinį junginį, kurio kiekvienas narys atlieka tam tikrą funkciją. Durkheim šį funkcinį pasiskirstymą išreiškia per darbo pasidalijimą bei žmonių tarpusavio solidarumo prielaidą – egzistuojant darbo pasidalijimo pusiausvyrai bei žmonių tarpusavio solidarumui (o šiuos abu veiksnius taip pat lemia ir bausmės kaip jų stabilumo garantijos egzistavimas), visuomenę galima laikyti stabilia ir atsparia nuo anomijos būsenos (Irmak ir Cam, 2014; Gavėnaitė, 2008). Anot Durkheim, pagrindiniai sąlygų atsirasti anomijai katalizatoriai – spartūs arba staigūs ekonominiai, socialiniai ar kultūriniai pokyčiai, pvz. ekonominės krizės, revoliucijos, karai ir t.t. Supaprastintą anomijos apibrėžimą pateikia Coser ir Rosenberg (1969): „tai benormiškumo būsena, atsirandanti dėl socialinės kontrolės trūkumo arba kontrolės mechanizmų disfunkcijos visuomenėje pereinamaisiais laikotarpiais, pavyzdžiui, ekonominių sukrėtimų, politinių pokyčių ir socialinių revoliucijų metu“. Taigi, anomiją Durkheim teoriniame diskurse galima laikyti tam tikra pereinamąja būsena, susidarančia tada, kai dėl sparčių ir/arba staigių pokyčių visuomenė bei valdantieji jos mechanizmai nespėja prisitaikyti prie naujojo *status quo* ir iškart pristatyti bei įtvirtinti naujų normų bei jų laikymąsi palaikančių sankcijų.

Tuo tarpu Merton anomijos teoriją galima įvardinti kaip teoriją su „durkheimišku“ pagrindu, tačiau labiau sukonkretintą, modernesnę bei kiek praplečiančią normatyvinę teorijos aspektą. Taip pat, kaip ir jo „mokytojas“ bei įkvėpimo šaltinis Durkheim, Merton teoriją pateikia per struktūrinę prizmę, į visuomenę žiūrėdamas kaip į socialinę struktūrą. Visgi šioje vietoje jis padaro pirmą esminį nukrypimą nuo Durkheim diskurso – vietoje to, kad plėtotų visuomenės kaip soc. struktūros, kurios individams būdingas funkcijų bei darbo pasidalijimas, Merton koncentruojasi į pačią socialinę struktūrą kaip tam tikrą metafizinį darinį, darantį spaudimą individui elgtis konformistiškai, t.y. siekti tam tikrų konvencinių tikslų, jų siekti nuolatos bei tą daryti teisėtomis priemonėmis. Kaip rašo Merton: „Tikslai yra daugiau ar mažiau integruoti (integracijos laipsnis yra empirinis klausimas) ir apytikriai surikiuoti tam tikroje vertybių hierarchijoje. Dominuojantys tikslai, kuriems tenka nevienodai daug jausmų ir reikšmės, sudaro siekių sferą“ (Merton, 1968). Būtent siekių bei priemonių jį siekti sankirtą Merton ir laiko pagrindiniu problemos šaltiniu bei šią problemą iliustruoja „amerikietiškosios svajonės“ pavyzdžiu.

Amerikietiškąją svajonę iš esmės galima apibrėžti kaip finansinės sėkmės ir socialinio pripažinimo siekių kombinaciją. Anot Merton, socialinė JAV struktūra nuolat daro spaudimą visuomenės nariams siekti šios amerikietiškosios svajonės, akcentuojant ne tiek tikslo galutinumą ir jo pasiekimą kaip pagrindinį tikslą, kiek pačią nuolatinio tikslo siekimo svarbą.

Amerikietiškąją svajonę puikiai iliustruoja ši santrauka: „kultūra reikalauja priimti tris kultūrinės aksiomas: pirma, visi turi siekti tų pačių ambicingų tikslų, kadangi jie yra pasiekiami visiems; antra, kas dabar atrodo nesėkmė, yra tikrai pusstotė pakeliui į galutinę sėkmę; ir trečia, tikra nesėkmė yra tik ambicijų sumažinimas arba išsižadėjimas“ (Merton, 1968).

Merton taip pat į akis krito jo stebėta tendencija, išryškėjusi JAV visuomenėje kalbant apie pagrindinių dviejų amerikietiškosios svajonės komponentų – siekio ir priemonių jam pasiekti – skirtingą akcentavimą viešajame visuomenės diskurse: „Atrodo, kad šiuolaikinė Amerikos kultūra yra artima tam ribiniam tipui, kuris smarkiai akcentuoja tam tikrus sėkmės tikslus, neteikdamas lygios reikšmės institucinėms priemonėms“ (Ibid). Realybė yra ta, kad toli gražu ne visi visuomenės nariai turi galimybes siekti visiems akcentuojamų tikslų, tačiau socialinė struktūra spaudžia juos, į pagalbą pasitelkdama „sėkmės istorijas“, bei nevykėliais laikydama ne individus, kuriems nepavyksta pasiekti konvencinio tikslo, o tuos, kurie nustoja jo siekti.

Būtent dėl šios prigimtinės nelygybės, kalbant apie tikslo siekimo priemones JAV (ir iš esmės bet kokios kitos kapitalistinės visuomenės) visuomenėje Merton suformuluoja 5-ias pagrindines reakcijos/strategijos į socialinės struktūros suformuotų kultūrinių tikslų/siekių bei priemonių jiems pasiekti formas, skirstomas pagal tai, ar individas nusprendžia priimti tikslus ir jų siekti, arba apskritai juos atmesti, bei ar jis nusprendžia toliau laikytis institucionalizuotų priemonių bei normų, ar jas atmesti. Šių formų visumą Merton įvardija kaip individualios adaptacijos būdų tipologiją:

1. Konformiškumas – ne deviacinė adaptacijos forma, labiausiai paplitusi stabiliose visuomenėse. Individai ir pripažįsta visuomenės kultūrinius tikslus kaip siektinus, bei sąžiningai jų siekia naudodami institucionalizuotas priemones;
2. Inovacija – individai pripažįsta konvencinius socialinės struktūros akcentuojamus tikslus kaip siektinus, tačiau jiems pasiekti naudoja neteisėtas, tačiau efektyvias priemones. Verta paminėti, jog inovacijos atvejai bent jau JAV masinėje žiniasklaidoje, anot Merton, susilaukia daugiausia dėmesio (bei socialinio pripažinimo), kuris dažnai būna neutralus arba netgi teigiamas, kas tik dar kartą patvirtina autoriaus pastebėjimą dėl akcentuojamos siekio bei priemonių jam pasiekti svarbos nesutapimų;
3. Ritualizmas – kaip ir konformiškumas, ši adaptacijos forma nėra deviacija. Kultūriniai tikslai šioje formoje yra atmetami, tačiau institucinės normos tebevertinamos ir jų laikomasi „beveik mėšlungiškai“ (Merton, 1968);

4. Atsiskyrimas – bene rečiausia adaptacijos forma, kai atsisakoma ir kultūrinių tikslų, ir normų laikymosi. Kaip ir suponuoja pavadinimas, šį adaptacijos būdą pasirinkę individai techniškai palieka visuomenę, o ir pati forma labiausiai būdinga asmenims, patyrusiems pakartotines nesėkmes kelyje tikslo link ir galiausiai praradusiems pasitikėjimą socialine struktūra;
5. Maištas – unikaliausia adaptacijos forma, kada individas nebepripažįsta kultūrinių tikslų bei normų jiems pasiekti laikymosi bei išsižada sėkmės troškimo, tuo pačiu metu siekdamas „už [ji] supančios socialinės struktūros ribų suprojektuoti ir stengtis įgyvendinti naują, tai yra smarkiai modifikuotą, socialinę struktūrą“ (Ibid).

Turint omenyje aukščiau aptartą Merton akcentuotą kultūrinių tikslų bei priemonių jiems siekti svarbą bei šių dviejų elementų fundamentalumą socialinės struktūros, tad ir visuomenės, atžvilgiu, natūralu, jog aplink šiuos du aspektus jis konstruoja ir savą anomijos apibrėžimą bei sampratą. Kaip ir Durkheim, Merton stabilią socialinę struktūrą pateikia kaip neturinčią anomijos. Tokioje struktūroje visi jos individai rinkęsi 1-ąją adaptacijos būdą – konformiškumą. Tuo tarpu aptartas tikslų bei priemonių jiems siekti disonansas ir yra pagrindinis anomijos socialinėje struktūroje radimosi veiksnys. Kaip teigia Merton: „kai pačios konkurencijos teikiamas pasitenkinimas kultūriškai neakcentuojamas ir beveik visas dėmesys sutelkiamas į rezultatą, kyla stresas, kuris griauja reguliuojančią struktūrą. Silpnėjant institucinei kontrolei, artėjama prie situacijos <...> kurioje asmeninės naudos apskaičiavimai ir bausmės baimė yra vieninteliai reguliuojantys veiksniai“ (Merton, 1968). Kitaip tariant, kai socialinėje struktūroje daugiau mažiau įsivyrąja naratyvas „tikslas pateisina priemones“, susidaro sąlygos joje rasti anomijai.

Apžvelgus dvi anomijos teorijos versijas, galima teigti, jog šio tyrimo kontekstui tam tikru lygmeniu galima pritaikyti abi versijas. Žvelgiant iš „durkheimiškosios“ perspektyvos, šiandienos aktualijos galėtų būti įvardijamos kaip procesai, destabilizuojantys socialinę struktūrą ir lemiantys anomijos (-ų) atsiradimą. Kaip tokių procesų pavyzdžius galima paminėti jau anksčiau aptartą vertybių kaitą, taip pat karą Ukrainoje, karo grėsmę Lietuvoje ir Lietuvos bei ES „ginklavimąsi“. Merton atveju į PKT vengimą galima žiūrėti dvejopai – pats vengimo ar atsidėjimo aktas gali būti traktuojamas kaip viena iš individo adaptacijos formų, darant prielaidą, kad „lietuviškoji svajonė“, nors ir besiskirianti nuo amerikietiškosios, kaip vieną iš savo elementų turėtų socialinį pripažinimą, sėkmingą karjerą, piniginę sėkmę ir pan. Na, o jau vien pats vengimo aktas (bei sąlygų išvengti tarnybos egzistavimas) „mertoniškosios“ anomijos teoriniuose rėmuose būtų traktuojamas kaip anomijos „produktas“. Tokiu atveju būtų

vėl einama per sėkmingo gyvenimo (arba „lietuviškosios svajonės“) kampą, tik šiame kontekste Privalomoji karo tarnyba (bei kitos tarnybos formos) būtų laikoma institucionalizuota priemone lietuviui jaunuoliui siekiant Lietuvos socialinės struktūros kultūrinių tikslų.

2. Jaunuolių, vengiančių Privalomosios karo tarnybos, suvokimo ir patirties sociologinis tyrimas

Šioje darbo dalyje aprašomas vykdytas tyrimas ir pateikiami bei išanalizuojami jo metu gauti duomenys. Diskusijos dalyje gautiems duomenims pritaikomas pirmoje dalyje pristatytas teorinis pagrindas bei siekiama išsiaiškinti, kaip Privalomosios karo tarnybos vengimas suprantamas platesniame, visuomenės kontekste. Galiausiai pristatomos darbo išvados.

2.1. Tyrimo aprašymas

Tyrimo tikslas – naudojantis teoriniu pagrindu ištirti, kaip Privalomosios karo tarnybos vengiantys jaunuoliai teisingai įvertina šį savo sprendimą bei kaip šį reiškinį galima interpretuoti platesniame, visuomenės kontekste, tuo pačiu metu išsiaiškinant jų supratimą apie kariuomenės instituciją ir santykį su ja.

Tyrimo uždaviniai:

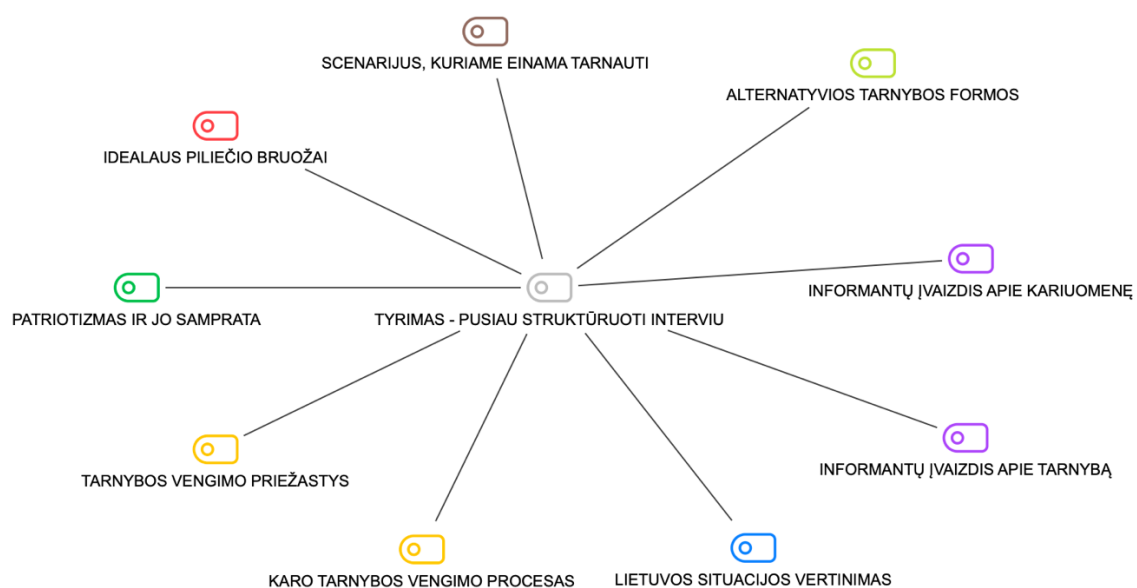
- Papildyti dabartiniame Lietuvos ir Europos geopolitiniame kontekste vis aktualesnę motyvacijos tarnauti kariuomenėje problematiką.
- Pateikti minėtą problematiką per iki šiol mažai tyrinėtą perspektyvą – jaunuolių, vengiančių privalomosios karo tarnybos.
- Atrasti pagrindines problemas, sąlygojančias jaunuolių tendenciją vengti privalomosios karo tarnybos, bei potencialius būdus problemai spręsti.

Tyrimo dalyviai – šauktinių amžiaus (18-26 m.) Lietuvos piliečiai vyrai, atitinkantys šiuos kriterijus: a) turi būti bent kartą įtrauktas į kasmet skelbiamą karo prievolinkų sąrašą; b) iki šiol nėra atlikęs arba neatlieka nei Privalomosios, nei kitos rūšies karo tarnybos, t.y. tarnyba jam buvo atidėta arba jis ją atsidėjo pats.

Informantai rinkti „sniego gniūžtės“ principu – renkant informantus jų prašyta skleisti informaciją apie tyrimą bei kviesti jame sudalyvauti kitus tyrimo dalyvių kriterijus atitinkančius potencialius informantus. Iš viso apklausti 8 informantai.

Tyrimo metodas – iš tyrimo dalyvių imti pusiau struktūruoti interviu. Interviu trukmė – ~30-45 min. Interviu klausimai suskirstyti į du blokus – pirmame informantai buvo prašomi įvertinti dabartinę Lietuvos geopolitinę situaciją bei konstruoti „pavyzdinio piliečio“, t.y. tokio piliečio, kuris atitiktų informantų internalizuotas vertybes bei siektinus bruožus, portretą. Atskiras dėmesys skirtas patriotiškumui – tyrimo dalyvių prašyta pateikti savo subjektyvią sampratą apie šį bruožą bei jo vietą šiuolaikiniame pasaulyje. Antras klausimų blokas skirtas kariuomenės ir tarnybos joje temai – informantai pasakojo apie savo susidarytą įvaizdį apie kariuomenę ir tarnybą joje, pasakojimus iš artimųjų bei pažįstamų apie jų patirtis, bei buvo apklausti dėl jų pasirinkimo vengti Privalomosios karo tarnybos – kas lėmė šį sprendimą, kokios jų vengimo patirtys ir kaip jie jaučiasi dėl šio sprendimo. Taip pat informantų prašyta pasidalinti savo turima informacija apie alternatyvias PKT tarnybos formas bei jų vertinimu, o interviu užbaigtas scenarijumi, kuriame informantai nusprendžia atlikti PKT arba rimtai svarsto apie tai. Interviu scenarijus pridėtas priede.

Gauta interviu medžiaga transkribuota ir sukoduoata naudojant *MAXQDA24* programą. Iš viso 8-iose interviu užfiksuoti 768-i kodai. Pradžioje kodai suskirstyti į 7-is pagrindinius blokus, kurie sudaryti atsižvelgiant į interviu scenarijų bei pagrindinius visiems informantams užduotus klausimus. Gautas blokas pavaizduotas pavyzdyje.

Pav. 2 Tyrimo duomenų analizės metu gautų kodų blokų medis.

Kaip matyti iš pateikto pavyzdžio, šie blokai yra:

„LIETUVOS SITUACIJOS VERTINIMAS“ – šiai kategorijai priklauso kodai, kuriuose informantai kalbėjo apie dabartinę Lietuvos situaciją. Nors tyrimo pradžioje siekta išsiaiškinti informantų požiūrį tik į Lietuvos geopolitinę situaciją, kai kurie informantai kalbėjo ir apie Lietuvos vidinę sociopolitinę situaciją, problemas, su kuriomis susiduria valdžia bei visuomenė, ir pan.;

„IDEALUS PILIEČIO BRUOŽAI“: blokas, susijęs su antru klausimu, kuriame informantų prašyta įvardyti, jų manymu, pavyzdinio, idealaus tipo Lietuvos piliečio bruožus, ir taip konstruoti „idealaus lietuvi“ portretą;

„PATRIOTIZMAS IR JO SAMPRATA“: šiame bloke siekta išsiaiškinti informantų požiūrį į patriotizmą, jo sampratą, asmeninį santykį su šiuo reiškiniu bei jo vieta Lietuvoje bei tarptautinėje arenoje;

„INFORMANTŲ ĮVAIZDIS APIE KARIUOMENĘ“ ir „INFORMANTŲ ĮVAIZDIS APIE TARNYBĄ“: blokai padalinti dėl savo gausos. Priklauso klausimui, kuriuo siekta išsiaiškinti informantų požiūrį apie Lietuvos kariuomenę kaip instituciją bei tarnybą joje, taip pat įvardijant informacijos šaltinius;

„KARO TARNYBOS VENGIMO PROCESAS“ ir „TARNYBOS VENGIMO PRIEŽASTYS“: blokai padalinti dėl savo gausos. Susiję su tyrimo tema – informantų sprendimu atsidėti Privalomąją karo tarnybą, pirmojo bloko atveju kalbant apie patį vengimo reiškinį, o antrame apie priežastis, veiksnius bei faktorius, lėmusius šį sprendimą;

„ALTERNATYVIOS TARNYBOS FORMOS“: blokas, susijęs su klausimu apie informantų nuomonę bei turimą informaciją alternatyvių tarnybos formų šauktiniams atžvilgiu – prašyta papasakoti girdėtų istorijų, jų asmeninės nuomonės bei ar jie ryžtųsi įsitraukti į šių tarnybos formų veiklą;

„SCENARIJUS, KURIAME EINAMA TARNAUTI“: blokas, aprėpiantis paskutinį interviu scenarijaus klausimą, kuriame informantų prašyta apibūdinti scenarijų (jei toks egzistuoja), kuriame jie sutiktų eiti atlikti Privalomąją karo tarnybą (arba kitą tarnybos formą), bei kas turėtų pakisti jų gyvenime ar Lietuvos ar regiono vidinėje ar geopolitinėje situacijoje, kad informantai apsigalvotų.

Suskirsčius kodus į atitinkamus blokus, kiekvienam blokui pritaikyti teminės analizės principai ir išskirtos pagrindinės temos bei naratyvai, išryškėję informantams atsakinėjant į interviu metu užduotus klausimus.

Pagrindiniai tyrimo apribojimai/trūkumai:

- Mažas dalyvių skaičius;
- Informantų socio-ekonominis homogeniškumas (gyvenamoji vieta, amžius, pragyvenimo lygis ir pan. Visgi pažymėtina, kad tam tikras homogeniškumas dėl informantų kriterijų konkretumo neišvengiamas).

2.2. Tyrimo rezultatų analizė

Lietuvos situacijos vertinimas

Atlikus kodų, priklausančių blokui „LIETUVOS SITUACIJOS VERTINIMAS“, teminę analizę, rastos šios pagrindinės temos bei naratyvai, apie kuriuos kalbėjo informantai. Temų sąrašas kiekviename bloke sudarytas pagal jų kodų skaičių, nuo didžiausio iki mažiausio:

- „Reakcija į (potencialų) karą“;
- „Požiūris į visuomenę“;
- „Bendrai apie situaciją“;
- „Požiūris į valdžią“;
- „Tarptautinis Lietuvos vaidmuo“;
- „Sąjungininkų svarba“;
- „Asmeninis santykis su situacija“.

Kalbėdami apie Lietuvos geopolitinę ir vidinę situaciją informantai daugiausiai akcentavo karą. Karo diskursą galima dalinti į dvi dalis – karas Ukrainoje bei potencialaus karo Lietuvoje grėsmė. Informantai įvardijo Rusiją kaip pagrindinį agresorių ir iš esmės vienintelę realią grėsmę Lietuvos valstybingumui. Taip pat dalyviai kalbėjo apie nuolatinį nerimą, nuogąstavimus bei nežinomybę dėl Lietuvos ateities: *“kur sėdi ir galvoji, ar jau artėja ta paskutinioji”* (5 Informantas).

Natūralu, kad ir į karą Ukrainoje, ir į potencialų karinį konfliktą Lietuvoje žiūrėta daugiausia per neigiamą prizmę, akcentuojant baimės, nežinomybės bei netikrumo nuotaikas. Visgi šioje temoje taip pat galima pastebėti ir atvejų, kada informantai išvelgė teigiamą karo padarytą įtaką jiems patiems ar Lietuvos valstybei apskritai. Vienas iš informantų pastebėjo, kad būtent karas Ukrainoje jį privertė labiau domėtis regiono geopolitika bei sekti naujienas.

Tuo tarpu kitas pateikė savitą požiūrį į karą kaip reiškinį: „*Aš suprantu, kad ta prasme pasaulis be to negali egzistuoti*“ (3 Informantas). Taip pat vienas iš informantų įvardijo karo Ukrainoje užsitęsimą kaip geras žinias Lietuvai, o kitas išreiškė džiaugsmą dėl 2024 m. birželį Lietuvos Vyriausybės sudarytos sutarties su Vokietijos ginklų gamybos kompanija „Rheinmetall“.

Taip pat ganėtinai dažnai informantai išreiškė savo požiūrį į Lietuvos visuomenę bei jos aktualijas. Tiesa, šioje temoje esantys kodai paimti tik iš trijų informantų interviu, kas byloja apie tam tikrą klausimo misinterpretaciją. Dalyvių prašyta įvertinti Lietuvos geopolitinę situaciją, tačiau kai kuriais atvejais jie neapsiribojo vien šia tema bei pasirinko komentuoti ir vidines Lietuvos sociopolitinio gyvenimo aktualijas.

Informantų požiūris į visuomenę ganėtinai įvairus, tačiau ir vėlgi jie buvo linkę koncentruotis į neigiamus aspektus. Visuomenė įvardyta kaip „suradikalėjusi“, senstanti, piktėjanti, o vienas iš informantų buvo ypač negatyvus bei šitaip išreiškė savo požiūrį į lietuvius: „*savanaudiškumas, <...> labai... nusistatymas griežtas*“ (8 Informantas). Nenuostabu, jog šiam informantui priklauso didžioji dalis neigiamas konotacijas turinčių šios temos kodų. Tiesa, jis taip pat pastebėjo tam tikrą vertybių kaitą Lietuvos visuomenėje.

Nors kalbant apie informantų požiūrį į Lietuvos visuomenę dominuoja neigiama nuomonė, pastebima ir teigiamų atsiliepimų, pagrinde iš vieno informanto, kuriam priklauso pastebėjimai apie liberalią Vilniaus aplinką (ką jis pateikė kaip privalumą) bei lėtą, tačiau tolygų Lietuvos tapimą vakarietiška visuomene.

Temai „Bendrai apie situaciją“ priskirti kodai, kuriuose informantai pateikė apibendrintą, abstraktų geopolitinės situacijos vertinimą.

Daugelis šios temos kodų akomponuoja jau anksčiau padarytiems pastebėjimams. Informantai akcentuoja situacijos nenuspėjamumą, nestabilumą bei dėl to kylantį nerimą. Visgi galima išvelgti ir tam tikrų pozityvumo momentų: „*mes dar pakankamai gerai laikomės <...> palyginti ten, pavyzdžiui, su kokia Moldova, Gruzija, ta pačia Ukraina*“ (6 Informantas). Taip pat akcentuotas įtampos nuo karo Ukrainoje nuslūgimas tam tikru lygmeniu bei iš to atsirandantis optimizmas. Apskritai didžioji dalis naratyvo apie Lietuvos geopolitinę situaciją konstruota pagrindu laikant karą Ukrainoje – šis konfliktas ir jo eiga neabejotinai yra pagrindinis faktorius, lemiantis informantų požiūrį į Lietuvos geopolitinę situaciją, jos vertinimą bei ateities projektavimą.

Keli informantai taip pat išreiškė savo požiūrį į dabartinę ir buvusią Lietuvos valdžią. Šioje temoje išryškėjo tarp dalyvių vyraujantis nepasitikėjimas dabartine valdžia bei praeitos Seimo kadencijos valdančiosios koalicijos bei Vyriausybės ilgesys. Apie dabartinę valdžią atsiliepiama vien neigiamai: „*mūsų viduj visokios nesąmonės, įskaitant ir Seimo koaliciją valdančią*“ (5 Informantas). Galima daryti prielaidą, jog toks neigiamas požiūris į dabartinę valdžią dar labiau skatina vertinti Lietuvos vidinę ir geopolitinę situaciją kaip nestabilią, prastą ir nenuspėjamą. Tuo tarpu ankstesnioji Lietuvos valdžia piešta kur kas šviesesnėmis spalvomis ir netgi teisinta: „*konservatoriai nelaimėjo šitų rinkimų, būtent dėl jau, būtent dėl Covido, ir čia viso tas grandis, kuri tiesiog privertė žmones nepasitikėti*“ (4 Informantas).

Temų „Tarptautinis Lietuvos vaidmuo“ bei „Sąjungininkų svarba“ analizė apjungta dėl temų glaustumo bei turinio panašumo. Temoje „Tarptautinis Lietuvos vaidmuo“ kalbėta apie praeitos Lietuvos valdžios dėl išreikštos paramos Taivanui sugadintus diplomatinius santykius su Kinija: „*yra visas ten nuolatos kur nors tyrantis Kinijos klausimas*“ (5 Informantas). Greta to vėl pastebėta tam tikrų neigiamų konotacijų – akcentuotas Lietuvos nepajėgumas, nereikšmingumas bei nepalanki geografinė padėtis: „*niekada nebuvo tokia šalis, kuri būtų labai svari*“ (8 Informantas).

Iš kitos pusės, temoje „Sąjungininkų svarba“ išreikštas informantų džiaugsmas dėl Lietuvos priklausymo NATO kariniam aljansui, vėl pabrėžiant Lietuvos nepajėgumą apsiginti savarankiškai karinio konflikto atveju: „*tai paaiškina ir mūsų palaikymą Ukrainai, nes Ukraina mus gina <...> ir dairomės į Europos Sąjungą ir į JAV ir tikimės, kad gausim palaikymą*“ (2 Informantas). Taip pat, reaguojant į aktualijas, išreikštas lūkestis dėl didesnių ES investicijų į gynybą.

Rečiausiai atsikartojusioje šio bloko temoje esantys kodai, kaip ir suponuoja temos pavadinimas, kalba apie informantų gebėjimą objektyviai vertinti dabartinę situaciją: „*pasidariau truputį labiau sąmoningas, skaitydamas ir domėdamasis kokie kokių interesai šalių*“ (2 Informantas). Šioje temoje informantai kalba apie savo informuotumo lygį duotąja tema – vienas teigia, kad dėl karo Ukrainoje pradėjo kur kas labiau domėtis Lietuvos ir pasaulio geopolitika, tuo tarpu kiti du pripažino, kad jų situacijos vertinimo tikslumui koją kiša nepakankamas apsiskaitymas šia tema.

Apibendrinant informantų pateiktą Lietuvos vidinės ir geopolitinės situacijos vertinimą, atsakymų metu kaip esminė tema bei vertinimo kriterijus išryškėjo karas Ukrainoje

bei karo grėsmė Lietuvoje, dėl to apie geopolitinę Lietuvos situaciją atsiliepta kaip apie nestabilią bei turinčią nuolatinę, aiškiai įvardijamą grėsmę, Rusiją. Tai sąlygojo ir bendrą situacijos vertinimą – dominavo tos pačios įžvalgos apie situacijos nestabilumą, neaiškumą dėl ateities, bet taip pat ir susitaikymą su situacijos nestabilumu bei iš to kylančias optimistines nuotaikas. Neigiamos konotacijos dominuoja ir tyrimo dalyviams kalbant apie dabartinę Lietuvos valdžią, kuri jiems nekelia pasitikėjimo ir laikoma prastesne už praeitą (2020-2024 m.). Informantų požiūrio į visuomenę analizėje atsiskleidžia jų liberalios bei proeuropietiškos pažiūros – akcentuota radikalizmo plėtra viešajame diskurse, dezinformacijos bei antivalstybininkų veiklos suaktyvėjimas. Taip pat išvelgtina informantų, kaip jaunuolių, pozicija – paminėta visuomenėje dėl kartų kaitos vykstanti vertybių kaita bei skirtingos senimo ir jaunimo politinės pažiūros. Taip pat nemaža dalis dėmesio skirta tarptautiniam Lietuvos vaidmeniui, pabrėžiant Lietuvos, kaip mažos valstybės, kurios valstybingumui šiuolaikinių grėsmių kontekste būtina ieškoti patikimų sąjungininkų, poziciją, tuo pat metu džiaugiantis dėl „galingo NATO užnugario“.

Idealaus piliečio bruožai

Atlikus kodų, priklausančių blokui „IDEALUS PILIEČIO BRUOŽAI“, teminę analizę, rastos šios pagrindinės temos bei naratyvai, apie kuriuos kalbėjo informantai:

- „Pilietiškumo akcentas“;
- „Charakterio savybės“;
- „Darbo/išsilavinimo svarba“.

Daugiausia apibūdindami idealaus Lietuvos piliečio portretą informantai išryškino vertybes, įvardytinas kaip pilietiškas. Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras pateikia tokį sąvokos „pilietiškumas“ apibrėžimą: „naudojimasis teisėmis ir atsakomybe, kurios susijusios su buvimu arba tapimu tam tikro vieneto nariu“ (Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras, 2012). Tokia šios sąvokos samprata naudojama ir šios analizės kontekste – čia nurodyti kodai, kuriuose informantai kalbėjo apie buvimo Lietuvos piliečiu atsakomybę ir jos sampratą rodančias savybes bei bruožus.

Informantai konstravo kone visapusiškai pilietiško idealaus lietuvio portretą. Daugiausia akcentuotas įstatymų gerbimas ir laikymasis, taip pat politinio aktyvumo svarba:

„kiek įmanoma, politiškai aktyvus, tai yra balsuojantis“ (1 Informantas). Daug dėmesio skirta patriotizmui – Lietuva įvardyta kaip nacionalinė valstybė, kuriai lietuviybės propagavimas tam tikru lygmeniu yra būtinas jos elementas: „sveiko proto ribose. Bet vis tiek, kad būtų propaguojama lietuviybė“ (6 Informantas).

Tarp pilietiškumo bruožų taip pat galima išvelgti pagarbos aplinkai bei tolerancijos naratyvą. Šioje vietoje vėlgi atsiskleidžia tarp informantų dominuojančios liberalios, progresyvios pažiūros – tyrimo dalyvių nuomone, tobulas lietuvis turėtų gebėti priimti kitus žmones, būti atviras progresui. Vienas iš informantų padarė šį pastebėjimą, kurį labiau galima interpretuoti kaip bendrą išvalgą apie dabartinį Lietuvos jaunimą: „vis daugiau žmonių iškeliaudavo į užsienį <...> visai laisvai galima buvo jaustis iškeliavus į Vakarų pasaulį“ (2 Informantas). Šioje vietoje informantas išreiškia kosmopolitizmo, kaip vieno iš, jo manymu, idealaus lietuvių tipo portreto bruožų, lūkestį. Tarp kitų su pilietiškumu siejamų bruožų galima paminėti kalbos mokėjimo lūkestį bei gerą Lietuvos vardo atstovavimą užsienyje.

Toliau informantai išskyrė esmines charakterio savybes, kurių jie tikėtusi iš pavyzdinio Lietuvos piliečio. Daugiausia kalbėta apie empatijos bei ryšio su aplinkiniais mezgimo svarbą – pavyzdinis lietuvis turėtų dalintis su kitais savo nuomone, siekti laisvės sau ir kitiems, būti dosnus, džiaugtis kitų sėkme: „Tipo mano namas dega, o, bet bent kaimyno du namai dega, kaip gerai. Tai šitas kinda požiūris, man atrodo, labai toksiškas“ (7 Informantas).

„Charakterio savybės yra charakterio savybės“ (3 Informantas). Ši informanto mintis suponuoja, jog idealiam lietuvių portretui, informantų nuomone, svarbesnės visgi yra „išorinės“, t.y. santykių su aplinka išskylančios, o ne vidinės charakterio savybės. Tą paliudija ir tai, jog tarp šios temos kodų daugiausia figūruoja orientuotos į kitą žmogų savybės.

Galiausiai, kalbėdami apie idealų lietuvių, informantai dėmesį skyrė darbui/karjerai bei išsilavinimui. Tokį akcentą galima paaiškinti informantų socioekonominė padėtimi – visi jie yra bent su bakalauro laipsnio išsilavinimu (arba studijuojantys bakalauro pakopos studijų programoje).

Informantai tarp idealaus Lietuvos piliečio bruožų įvardijo darbingumą bei vietomis sukonkretizavo, jog žmogus turėtų dirbti dėl šalies ir dėl jos ateities: „žiūrėti, kaip galima <...> padaryti kažką ateičiai“ (2 Informantas). Darbą dėl Lietuvos ateities galima būtų įvardyti kaip dar vieną iš pilietiškumo formų. Tiesa, pilietiška ji yra tik iš dalies – dirbdamas asmuo, nors ir prisideda prie šalies gerovės bei kelia jos ekonomikos lygį, taip pat gauna asmeninį atlygį, kuris santykinai yra gerokai didesnis už asmens prisidėjimą prie valstybės ekonomikos augimo. Prie

darbo taip pat priskirtas kūrybos aspektas: „*kažkokia kūryba užsiimantis. Nu, nes tai, man atrodo, naudingiausia lietuvių kultūros sferai*” (1 Informantas).

Tuo tarpu išsilavinimo klausimu informantai parodė šio bruožo universalų pritaikomumą ir formų įvairumą – išsilavinimas įvardytas kaip privalumas *sui generis*, taip pat kaip aspektas, lemiantis individo gebėjimą rinktis ir spręsti bei kritiškai mąstyti: „*Ir jis būtų kritiškas pilietis*” (6 Informantas). Taip pat pateikti konkretūs išprusimo pavyzdžiai: „*suvereniteto ir laisvės klausimais svarbiausia, kad būtų apsiskaitęs ir išsilavinęs tas žmogus*” (2 Informantas). Galiausiai vien pats išsilavinimo siekis ir nuolatinis savęs tobulinimas įvardytas kaip vienas iš pavyzdinio lietuvių bruožų.

Reziumuojant informantų suvoktą pavyzdinio Lietuvos piliečio portretą, išvelgiamos trys pagrindinės dimensijos – pilietiškumo svarba, charakterio savybės ir darbo bei išsilavinimo svarba. Informantai pavyzdinį lietuvių pateikė kaip visapusiškai pilietišką bei linkusį į progresyvizmą bei kosmopolitizmą, taip pat akcentavo būtinybę megzti ir palaikyti ryšius su aplinka bei rodyti esmines doros ir empatijos formas. Galiausiai išskirtinį dėmesį informantai skyrė darbui ir išsilavinimui, pabrėždami pastarojo universalumą bei naudą šalies gerovei, o darbą įvardydami kaip pozityvų reiškinių žmogui bei valstybei.

Patriotizmas ir jo samprata

Atlikus kodų, priklausančių blokui „PATRIOTIZMAS IR JO SAMPRATA“, teminę analizę, rastos šios pagrindinės temos bei naratyvai, apie kuriuos kalbėjo informantai:

- „Kas yra patriotiška?“;
- „Patriotizmas Lietuvoje“;
- „Neigiami aspektai“;
- „Kuo patriotizmas svarbus?“;
- „Patriotiškumo kontekstualumas“;
- „Asmeninis santykis su patriotizmu“.

Kalbėdami apie patriotizmą informantai daugiausia vardijo patriotiškumo formas ir veiklas, kurias laikė patriotiškomis. Kaip ir praeitame bloke, šiuo atveju ir vėl daugiausiai kalbėta apie darbų šaliai darymą: „*garsinti Lietuvos vardą gerais darbais*” (4 Informantas). Taip pat patriotizmas sutapatintas su žmonių vienybės išraiška bei puoselėjimu – informantai

patriotiška veikla laikė vienas kito palaikymą, aukojimąsi dėl valstybės ir pan. Įdomu, kad tarp patriotizmo formų informantai taip pat įvardijo ėjimą į kariuomenę bei kitas krašto gynybos formas.

Taip pat galima įvardinti tam tikras atsakomybes bei pareigas, kurias informantai laikė patriotiškomis. Tai – šeimos kūrimas bei gyvenimas Lietuvoje bei vieno informanto aptartas padėties šeiminiškumo momentas: „*man patriotiškumas gal šiek tiek siejasi su savo padėties šeiminiškumu <...> turim teisę ir reguliuoti, kaip gyvenama Lietuvoje*” (6 Informantas). Šioje vietoje informantas į patriotizmą pažiūrėjo kaip į tam tikrą teisių ir pareigų „rinkinį“.

Kitoje temoje informantai kalbėjo apie patriotizmą Lietuvoje – ar, jų nuomone, Lietuva yra patriotiška šalis, ar viešajame diskurse apie ją pakankamai kalbama ir t.t.

Šioje temoje pastebėtas didelis nuomonių išsiskyrimas. Visgi dažniau informantai buvo linkę įvardyti Lietuvą kaip patriotišką valstybę, ypač reliatyviai: „*lietuvis taipogi yra patriotiškesnis negu kitų valstybių <...> ypač didesnių šalių žmonėms*” (5 Informantas). Tiesa, dalis teigė pasigendantys patriotizmo bei pastebintys skirtumą tarp kartų: „*trūksta to patriotizmo gal tarp jaunų žmonių*” (8 Informantas).

Nuomonė kur kas homogeniškesnė patriotiškumo sklaidos Lietuvoje klausimu – informantai džiaugėsi patriotizmo skiepijimo būdais, tarp kurių įvardijo mokyklinės programas, šventinius renginius ir pan.: „*labai aktualu dabar patriotiškumas*” (2 Informantas). Taip pat informantai pasisakė už tolesnį patriotizmo skiepijimą, tiesa, „sveiko proto“ ribose.

Tarp nepaminėtų šios temos kodų galima paminėti įdomią vieno informanto išvalgą apie „netikrus patriotus“: „*manau yra nemažas procentas, kuris nežinau prasidėjus karui tiesiog bėgtų iš Lietuvos*” (5 Informantas). Tuo tarpu kitas informantas pabrėžė patriotizmą kaip *a priori* įskiepytą bruožą žmogaus viduje.

Toliau informantai kalbėjo apie neigiamus patriotizmo aspektus. Daugiausia kalbėta apie patriotizmo potencialą virsti šovinizmu: „*Kuris vat veda į visokius šovinizmus <...> kažkokį agresyvumą kitiems žmonėms, kas manau yra labai negerai*” (3 Informantas). Taip pat kalbėta apie neigiamą oportunizmo bei kapitalizmo įtaką patriotiškumui. Galiausiai verta paminėti šią išvalgą apie karo tarnybą ir patriotizmą: „*tai, kad esu apmokytas būti žudymo mašina, jeigu mus pultu, ar čia patriotizmas?*” (5 Informantas).

Taip pat informantai kalbėjo apie tai, kas, jų nuomone, daro patriotizmą svarbų ir aktualų šiuolaikiniame kosmopolitiškame Lietuvos ir pasaulio kontekste. Nemažas temos gausumas suponuoja tarp informantų vyraujančią teigiamą požiūrį į patriotizmą ir jo sklaidą visuomenėje.

Kalbėdami apie patriotizmo svarbą informantai daugiausiai minėjo patriotizmo kaip bendrumo jausmo bendruomenėje bei tautoje stiprinimo vaidmenį: „*kuris tave vienija su daugiau žmonių*” (3 Informantas). Taip pat vėl akcentuotas patriotizmo kaip tautos identiteto reprezentacijos svarbumas ir patriotizmo svarba *sui generis*.

Temoje „Patriotiškumo kontekstualumas“ informantai akcentavo patriotizmą kaip reiškinių, priklausančių nuo konteksto, kuriame jis yra. Akcentuotas patriotizmo dinamiškumas, t.y. kaita sulig laiku: „*kaip ir visos vertybės manau jos po truputį keičiasi*” (5 Informantas). Taip pat paminėtas patriotizmo daugiaformiškumas bei tai, ką galima įvardinti kaip patriotizmo intensyvumo lygius.

Temai „Asmeninis santykis su patriotizmu“ priklauso tik vieno informanto interviu kodai. Jis klausimą apie patriotizmą interpretavo kiek skirtingai nuo likusių informantų ir tarp atsakymų pateikė ir savo paties, kaip patrioto, statusą. Jis savęs nelaiko patriotu bei apskritai yra susidaręs neigiamą įspūdį apie tautiečius: „*Nemanau, kad aš būčiau labai linkęs ginti savo šalį dėl būtent to, kas joje gyvena*” (8 Informantas). Visgi informantas išreiškė ir gailestį dėl savo požiūrio bei teigė norįs jausti savyje daugiau patriotiškumo, tuo pat metu didžiudamasis dviem iš esminių Lietuvos kultūros elementų – kalba ir istorija.

Reziumuojant informantų požiūrį bei mintis apie patriotiškumą, išskirtini šie dalykai. Kalbėdami apie tai, ką laiko patriotiškumo atributais ar patriotiška veikla, tyrimo dalyviai daugiausia akcentavo vienybę bei altruizmą skatinančias ar propaguojančias veiklas. Taip pat patriotizmu laikyti darbai šalies labui, šalies vardo garsinimas užsienyje bei teisinga savivalda ir tvarkymasis savo šalyje. Informantai taip pat kalbėjo apie patriotizmą Lietuvoje. Šioje vietoje informantų nuomonės kiek išsiskyrė, tačiau visgi dominuoja teigiamas požiūris į patriotizmą, taip pat džiaugiamasi dėl jo sklaidos viešajame diskurse. Tiesa, taip pat pastebėtas patriotiškumo lygių skirtumas tarp kartų. Informantai taip pat aptarė neigiamus patriotizmo aspektus – daugiausia kalbėta apie pernelyg intensyvaus patriotizmo riziką virsti į šovinizmą bei neigiamą karjerizmo įtaką patriotizmo raiškai. Taip pat informantų atsakymuose išryškėjo patriotizmo svarbos tema, suponuojanti, jog reikšminga dalis informantų laiko šį reiškinį

teigiamu bei svarbiu bent jau Lietuvos kontekste. Svarbos temoje informantai kalbėjo apie patriotizmą kaip žmones vienijantį reiškinį, bei taip pat būdą „pristatyti“ savo šalį pasauliui. Galiausiai akcentuotas patriotiškumo, kaip reiškinio, dinamiškumas bei kontekstualumas ir asmeninis požiūris į patriotizmą, tiesa, išreikštas tik vieno tyrimo dalyvio.

Informantų įvaizdis apie kariuomenę ir tarnybą joje

Atlikus kodų, priklausančių blokui „INFORMANTŲ ĮVAIZDIS APIE KARIUOMENĘ“, teminę analizę, rastos šios pagrindinės temos bei naratyvai, apie kuriuos kalbėjo informantai:

- „Parengtis/technika“;
- „Sovietinė kariuomenė“;
- „Kariuomenės kultūra“;
- „Informacijos šaltiniai“;
- „Neigiamas įvaizdis“;
- „Ryšys su jaunimu“;
- „Teikiami privalumai“;
- „Šauktinių sistema“.

Daugiausia, kalbėdami apie savo susidarytą nuomonę apie Lietuvos kariuomenę, informantai kalbėjo apie jos techninę bei bendrą parengtį bei vertino Lietuvos kariuomenės pajėgumą.

Daugiausia informantai kariuomenę įvardijo kaip silpną: „*sunku įsivaizduoti Lietuvos kariuomenę kaip kažkokią labai stiprią*“ (5 Informantas). Taip pat išreikštas prasto aprūpinimo technika pastebėjimas bei lūkestis dėl kariuomenės plėtimo: „*kiekviena valstybė turi turėti kariuomenę, gerai, kad turi, ir manau, kad šiais laikais ją reiktų stiprinti*“ (7 Informantas). Net ir džiaugsmą dėl NATO paramos galima interpretuoti kaip mintį, kad be paramos Lietuva būtų kur kas mažiau atspari išorinėms grėsmėms. Apskritai šį naratyvą galima susieti su jau anksčiau analizuotu ir aptartu Lietuvos kaip mažos ir dėl to neišvengiamai silpnos valstybės naratyvu.

Kalbant iš pozityvios perspektyvos, pora informantų išreiškė džiaugsmą dėl Lietuvos interesų stiprinti krašto gynybą, atnaujinti bei plėsti technikos arsenalą bei pačią kariuomenę. Minėtą džiaugsmą dėl NATO paramos dislokuojant divizijas Lietuvoje bei apmokant vietinius

karius taip pat galima priskirti džiaugsmo ir optimizmo naratyvui: „*NATO kariai ruošia mūsiškius <...> tikiuosi, kad pravers*” (5 Informantas).

Kai kurie informantai, paprašyti pasidalinti istorijomis bei įspūdžiais iš pažįstamų ar draugų, tarnavusių kariuomenėje ar dirbusių šioje institucijoje, pasirinko kalbėti apie savo tėvus ar kitus senesnių kartų atstovus bei jų tarnybą sovietinėje armijoje.

Atsiliepimai apie sovietinę kariuomenę – vienareikšmiškai neigiami. Informantai daugiausia kalbėjo apie „dedovščiną“, t.y. smurtu paremtą hierarchinę sistemą, kurioje aukštesniojo rango karininkai piktnaudžiauja savo padėtimi bei naudoja psichologinę bei fizinę smurtą prieš žemesnio rango armijos narius: „*Jis savaimė implikuoja tokį žemyn mušimą. Tai iš to, ką ten girdi, jeigu esi jaunas naujas, tave daužo per galvą, tada tu pakyli kažkur*” (1 Informantas).

Kiti kodai vėl piešia sovietinę armiją neigiamomis spalvomis – vidinė kultūra įvardijama kaip „kalėjimo“, kariuomenė buvusi kupina smurto bei alkoholizmo ir naudojusi pasenusią techniką: „*tokia, vos ne, kalėjimo kultūra yra*” (3 Informantas). Tuo tarpu likę kodai – neutralaus pobūdžio, juose informantai pasakoja apie gimines ar pažįstamus, tarnavusius sovietinėje armijoje. Istorijos laikytinos neutraliomis, nes jas pasakodami informantai neišreiškė nei neigiamų, nei teigiamų konotacijų armijos atžvilgiu.

Toliau informantai pateikė savo požiūrį į Lietuvos kariuomenės kultūrą. Kaip ir sovietinės armijos atveju, daugiausia pastebima neigiamų konotacijų, informantai įvardijo kariuomenės kultūrą kaip galinčią priminti sovietinę, su ta pačia „dedovščina“: „*Turiu vis dar tokį <...> nusistatymą, kad ten ta kariuomenė labai, labai gali, pavyzdžiui, priminti sovietinę*“ (1 Informantas).

Tiesa, tarp informantų pasitaikė ir nemažai teigiamo požiūrio į kariuomenę bei lūkesčių užuominų – apie tarnavusius žmones atsiliepiama maloniai, taip pat tikimasi, jog jos kultūra pranoksta sovietinę, joje skaitomasi kaip lygus su lygiu, yra šviesių žmonių: „*teko girdėti iš tarnaujančių nieko panašaus, jokių ten patyčių ir žeminimų*” (3 Informantas).

Taip pat išskirtinas kariuomenės, kaip bendruomeniškumą propaguojančios institucijos, akcentas. Informantai priminė posakį „vienas lauke ne karys“ ir kalbėjo apie karių būtinybę laikytis išvien: „*jeigu karys, tipo, eina į kariuomenę, tai jis kariauja ne dėl šalies, jis kariauja dėl kito kario*” (6 Informantas). Šioje citatoje taip pat atsispindi kariuomenės izoliacijos nuo likusios visuomenės momentas. Ne sutapimas, jog vienas iš informantų kariuomenę įvardijo kaip „archajišką instituciją“.

Toliau informantai kalbėjo apie turimos informacijos apie Lietuvos kariuomenę (bei tarnybą joje) šaltinius. Šioje vietoje vaizdas labai aiškus ir konkretus – kone visi informantai pripažino mažai ar beveik išvis nieko nežinantys apie kariuomenę.

Temoje „Neigiamas įvaizdis“ informantai kalbėjo apie įvairias jų įžvelgiamas grėsmes Lietuvos kariuomenėje bei neigiamus savo susiformuoto vaizdo apie kariuomenę aspektus. Svarbu pabrėžti, kad nors neigiamų konotacijų keliančių kodų galima rasti ir prieš tai analizuotose temose, čia kalbama apie bendrą kariuomenės vertinimą.

Daugiausia kalbėta apie žmonių, tarnavusių kariuomenėje ar turėjusių kitokį tiesioginį santykį su šia institucija, istorijų sudarytą neigiamą įspūdį: „*atgarsiai, kurie mane pasiekė, nėra geri*” (1 Informantas). Taip pat išreikšta abstrakti prasta nuomonė: „*dauguma, ypač pažįstamų turi tokį patį požiūrį į kariuomenę, kad, nu, nelabai kas ten gero*“ (8 Informantas). Dar paminėtinas kariuomenės kaip pavojų sveikatai ar gyvybei keliančios institucijos naratyvas: „*Kažkurios pratybos tau praktiškai garantuoja mažiausiai plaučių uždegimą*” (1 Informantas)

Pašnekovai taip pat šiek tiek kalbėjo apie ryšį tarp kariuomenės ir jaunimo. Šioje vietoje nepavyko rasti dominuojančios nuomonės dėl ryšio mezgimo sėkmės ar nesėkmės – kai kurie informantai įvardijo gerą viešąją kariuomenės komunikaciją bei inovatyvius bandymus bandant pritraukti jaunimą ir pateikti modernesnę, labiau prieinamą kariuomenės įvaizdį: „*kažkokį podcast'ą daro <...> bando labiau, taip, į jaunimą kažkaip*“ (7 Informantas). Visgi taip pat kalbėta apie neužmegztą ryšį su jaunimu bei teikti abstraktūs siūlymai efektyvesniam jaunimo įtraukimui: „*galėtų jie pritaikyti, iš tikrųjų, mūsų kartą, kurie, kurie užaugo ant shooter'ų*” (4 Informantas).

Informantai taip pat palietė privalumus, kuriuos teikia kariuomenė bei tarnavimas joje. Informantai akcentavo discipliną: „*armija tave priverčia lakyti tvarkos, disciplinos*” (4 Informantas). Taip pat išskirtinas garbės ir savirealizacijos naratyvas.

Galiausiai informantai trumpai apžvelgė dabartinę šaukimo į Privalomąją karo tarnybą sistemą bei pateikė savo požiūrį į ją. Panašiai, kaip ir temoje „Informacijos šaltiniai“, tarp informantų dėl šauktinių sistemos vyravo dominuojanti nuomonė: „*šauktinių sistema yra absoliučiai nelogiška*” (4 Informantas). Kritiką šauktinių sistemai galima apibendrinti kaip ganėtinai abstrakčią, tačiau informantai taip pat trumpai aptarė keletą priežasčių dėl tokios jų

pozicijos: frazę „Privalomoji karo tarnyba” galima įvardyti kaip oksimoroną – nors pavadinimas implikuoja, kad tarnybą atlikti *privalo* kiekvienas šauktinių amžiaus jaunuolis vyras, realybėje tarnybą praeina toli gražu ne visi bei išvengti tarnybos arba ją atsidėti yra palyginti lengva bei tam padaryti yra daugybė būdų. Taip pat vienas iš informantų kalbėjo apie valdžios klaidingą sprendimą 2008 m. atšaukti Privalomąją karo tarnybą: „*buvo klaida padaryta, kad ją panaikino, ją reikėjo visą laiką palikti*” (6 Informantas).

Atlikus kodų, priklausančių blokui „INFORMANTŲ ĮVAIZDIS APIE TARNYBĄ“, teminę analizę, rastos šios pagrindinės temos bei naratyvai, apie kuriuos kalbėjo informantai:

- „Parengimo vertinimas“;
- „Vidinės socializacijos vertinimas“;
- „Neutralios istorijos“;
- „Siūlomi pokyčiai“;
- „Neigiami aspektai ir pasekmės“;
- „Asmeninis santykis“;
- „Neigiamos istorijos“;
- „Teigiamos istorijos“;
- „Įgyjami įgūdžiai“.

Daugiausia informantai kalbėjo apie karo tarnybos metu atliekamą karinį jaunuolių parengimą.

Apie parengimą daugiausia kalbėta kaip apie bazinį ir nerimtą: „*Kaip mano draugas į kariuomenę išvarė kūdas, taip ir grįžo kūdas*” (8 Informantas). Abejonės išreikštos ir dėl tarnybos gebėjimo išmokyti karius konkrečių, naudingų įgūdžių: „*galbūt manęs ten nieko iš tikrųjų ir neišmokys*” (1 Informantas).

Taip pat išskirtinas karių kaip žudymo mašinų naratyvas: „*Čia yra reali frazė, kad mūsų tikslas iš jūsų padaryti žudymo mašinas*” (5 Informantas). Šį naratyvą taip pat galima interpretuoti kaip tam tikrą informantų asmeninių nuostatų išreiškimą, pagrįste individualizmo bei pacifizmo. Kaip bebūtų, tarp kodų galima pastebėti ir tam tikrą teigiamos nuomonės apie karo tarnybą naratyvą. Tiesa, visi šie kodai priklauso tik vienam informantui.

Temoje „Vidinės socializacijos vertinimas“ informantai pateikė savo požiūrį bei nuomonę apie į karo tarnybą susirenkančius žmones, socializacijos galimybes tarnybos metu

bei bendrai vyraujančią elgesį bei kultūrą tarnybos metu. Šią temą galima būtų suporuoti su prieš tai apžvelgta „Kariuomenės kultūros“ tema.

Šioje temoje vėlgi išryškėjo dominuojantis informantų neigiamas požiūris į socialinį karo tarnybos aspektą. Informantai abejojo kariuomenės hierarchijos naudingumu bei nuogąstavo dėl į karo tarnybą susirinkusio kontingento išprusimo lygio: *„prašė <...> valstybių vėliavas pažymėti teisingai. Tai reikėjo pažymėti Lietuvos vėliavą ir ten buvo Lietuvos, Kipro, Prancūzijos vėliavos ir sakė, kažkas, kažkas suklydo šitu klausimu“* (5 Informantas).

Galiausiai išskirtinas prasto elgesio ir patyčių naratyvas – ir spekuliatyviame lygmenyje, ir iš girdėtų istorijų iš tarnavusių pažįstamų: *„iš draugų girdėta, tai kad vis tiek kariuomenėje atsiranda ir tų visų patyčių“* (8 Informantas).

Temą „Neutralios istorijos“ šio tyrimo kontekste galima laikyti empiriškai beveik nenaudinga. Į šią temą įtraukti informantų pasakojimai apie pažįstamus bei artimuosius, tarnavusius kariuomenėje ar dirbusius šioje institucijoje, tačiau šios istorijos paremtos faktais bei negali būti įvardytos kaip paliekančios teigiamą ar neigiamą įspūdį ar padariusios įtaką informantų nuostatoms. Temą galima vertinti kaip pagrindinių informantų informacijos šaltinių „katalogą“ – daugiausia remiamasi draugų ir pažįstamų istorijomis.

Taip pat informantai pateikė siūlymų tarnybos tvarkos keitimui, kurie, jų nuomone, tarnybą darytų „sąžiningesnę“ visų šauktinių amžiaus jaunuolių atžvilgiu. Temoje dominuoja mintis, jog tarnyba galėtų būti privaloma ir vykti iškart po mokyklos: *„jeigu iš tikrųjų daryti šitą sistemą ir bandyti globaliai mokytį kariauti, reiktų daryti iškart po mokyklos“* (7 Informantas). Pastarasis informantas taip pat pateikė siūlymų kariuomenės įvaizdžio gerinimui, akcentuodamas komunikacijos svarbą, taip pat gerintinas sąlygas.

Temoje „Neigiami aspektai ir pasekmės“ informantai kalbėjo apie savo požiūrio į tarnybą Lietuvos kariuomenėje neigiamus aspektus. Tema skiriasi nuo vėliau aptariamų „Neigiamos istorijos“ tuo, kad šioje pateikiama pačių informantų perspektyva, o „Neigiamos istorijos“ susideda iš informantų girdėtų pasakojimų.

Didžiąją dalį informantų įvardytų neigiamų tarnybos aspektų galima sutraukti į šią tezę – eidamas atlikti Privalomosios karo tarnybos asmuo daug praranda ir mažai gauna, t.y. nukenčia jo planai siekti ir vystyti savo karjerą, o mainais už tai jis gauna pernelyg mažą atlygį: *„labiausiai kenčia tie, kas jau turi karjerą, galbūt net šeimą“* (4 Informantas). Taip pat išskirtinas psichologinės žalos naratyvas – informantai kalbėjo apie galimą izoliacijos jausmą,

tarnybą kaip psichologinę kankynę ir potencialias ilgalaikes neigiamas pasekmes: „*girdima yra, kad ten bus kankynė*“ (7 Informantas).

Temoje „Asmeninis santykis“ informantai aptarė savo noro tarnauti bei asmeninio santykio su tarnyba klausimą. Nors temoje dominuoja kodas „Pakilo noras tarnauti“, visi šio kodo atsikartojimai priklauso vieno informanto interviu. Jo požiūrį į tarnybą galima įvardyti kaip išsiskiriantį iš likusių informantų – nors įtraukimo į karo prievolinkų sąrašą atvejais informantas nuolat atsidėdavo tarnybą, dabar jis išreiškė padidėjusį norą tarnauti. Šį pokytį jis aiškino karo Ukrainoje padaryta įtaka bei padidėjusia karinio konflikto grėsme Lietuvos teritorijoje: „*kiek žinau, mane dar šauks, tai kadangi jau nebegalėčiau studijų pagrindu vengti tarnybos, tai aš nežinau, kiek laužyčiausi*“ (2 Informantas). Jis taip pat išreiškė tebesančias abejones dėl to, ar eitų tarnauti, bei įvardijo karinę tarnybą kaip „logišką tik grėsmės kontekste“. Tuo tarpu likę kodai – neigiamo pobūdžio ir kalba apie atbaidymą nuo tarnybos bei nenorą turėti su kariuomene nieko bendro: „*ne mano tipo žmonių, su kuriais aš nenoriu turėti nieko bendro devynis mėnesius*“ (1 Informantas).

Toliau informantai dalinosi iš pažįstamų bei draugų girdėtomis neigiamą įspūdį palikusiomis istorijomis. Istorijų būta įvairaus pobūdžio – nuo abstrakčių iki konkrečių istorijų apie kariuomenės klaidas aprūpinant tarnaujančius reikiama įranga, patirtas traumas tarnybos metu bei atsainų kariuomenės požiūrį į jas bei su socializacija susijusias problemas: „*atsiliepimas apie kitą pažįstamą, kuriam nušalo pirštas per vieną tokių misijų ir teko amputuoti pirštą*“ (5 Informantas). Tenka pripažinti, jog ši tema, kaip ir prieš tai nagrinėta „Neutralios istorijos“, turi mažai empirinio turinio, aktualaus šiam tyrimui, bei labiau veikia tik kaip pavyzdys, kaip mažai informuotam asmeniui didelę įtaką nuomonės formavimui daro pažįstamų bei artimųjų istorijos bei įspūdžiai.

Panaši situacija ir su tema „Teigiamos istorijos“. Tiesa, išskirtinas skirtumas tarp jos ir temos „Neigiamos istorijos“ – šioje temoje apsiribota abstrakčiais išsireiškimais, beveik nelendant į detales apie tai, kas lėmė teigiamas pažįstamų patirtis: „*[Atsiliepimai] abstraktūs, bet pozityvūs*“ (6 Informantas). Galima paspekuluoti, kad didesnis teigiamų istorijų bei atsiliepimų apie kariuomenę konkretumas bei gausumas galėtų bent kiek pakeisti šiuo metu daugiausia neigiamą informantų požiūrį į Lietuvos kariuomenę bei tarnybą joje.

Galiausiai informantai trumpai įvardijo įgūdžius, kuriuos, jų nuomone, gali suteikti tarnyba Lietuvos kariuomenėje. Išskirti keli skirtingi privalumai – specialybės suteikimas, apmokymas naudotis ginklu bei fizinės formos gerinimas ir puoselėjimas: „*daug ko mokoma. Ten sakė ir šaudė*“ (7 Informantas). Dėl temos siaurumo daugiau reikšmingų naratyvų aptikti nepavyko.

Taigi, apibendrinus informantų požiūrį į Lietuvos kariuomenę bei tarnybą joje, išskirtini šie dalykai. Kalbėdami apie Lietuvos kariuomenę, tyrimo dalyviai daugiausiai dėmesio skyrė kariuomenės parengčiai bei technikai bei įvardijo Lietuvos kariuomenę kaip prastai parengtą bei mažo masto, taip pat pasidžiaugdami NATO karinio aljanso parama bei vykdoma kariuomenės plėtra. Toliau informantai kalbėjo apie sovietinę kariuomenę bei piešė vienareikšmiškai neigiamą iš artimųjų pasakojimų susidarytą vaizdą apie ją. Šią nuomonę galima interpretuoti dvejopai – viena vertus, informantai sovietinę kariuomenę galėjo naudoti kaip kontrasto kūrimo su lietuviškąja kariuomene mechanizmu, kita vertus, neigiamos istorijos galėjo daryti įtaką įvaizdžiui apie lietuvišką kariuomenę, informantams darant prielaidą apie šių dviejų institucijų kultūrinės ir struktūrinės paraleles. Toliau informantai palietė kultūros Lietuvos kariuomenės temą bei pagrinde įvardijo šią kultūrą kaip galimai panašią į sovietinę, tačiau taip pat išreiškė lūkestį dėl kultūros „pagerėjimo“ ir išskyrė kariuomenę kaip bendruomeniškumo ir pasiaukojimo kultūros „lopšį“. Kalbėdami apie informacijos šaltinius, beveik visi informantai pripažino savo žemą informuotumo lygį šia tema. Pagrindiniai rasti informantų išvardytų neigiamų kariuomenės aspektų naratyvai buvo bendras prastas institucijos vertinimas bei pavojus fizinei bei psichologinei sveikatai. Informantai taip pat trumpai aptarė kariuomenės ryšio su jaunimu temą, išskirdami bandymus megzti santykį su jaunimu siekiant jį pritraukti bei sudaryti kariuomenės kaip labiau prieinamos jaunimui institucijos įvaizdį. Kalbėdami apie kariuomenės suteikiamus privalumus, informantai minėjo disciplinos diegimą bei kariuomenę kaip progą savirealizacijai. Galiausiai informantai pateikė kritikos dabartinei šauktinių sistemai, įvardydami ją kaip nelogišką ir nesąžiningą.

Tuo tarpu dėstydami savo įvaizdį apie tarnybą Lietuvos kariuomenėje informantai daugiausia akcentavo tarnybos metu gaunamą parengtį bei atsiliėpė apie ją daugiausia neigiamai, akcentuodami savo vertybinio pamato prasilenkimą su Lietuvos kariuomenės bei abejodami tarnybos parengties efektyvumu bei naudingumu. Taip pat nemažai dėmesio informantai skyrė socializacijos tarnybos metu temai, vėlgi į ją žiūrėdami daugiausia iš neigiamos perspektyvos, bei įvardijo žemą karių išprusimo lygį, patyčių kultūrą bei abejones kariuomenėje egzistuojančios hierarchijos efektyvumu. Informantai pateikė siūlymų

kariuomenės bei šauktinių sistemos pokyčiams, akcentuodami, jog „sąžiningiau“ būtų PKT daryti privalomą visiems jai tinkantiems jaunuoliams iškart po mokyklos. Toliau informantai pateikė asmenines neigiamas nuostatas tarnybos atžvilgiu. Esminiai šioje temoje išryškėję naratyvai – karo tarnyba kaip „neapsimokanti“ veikla ir vieta potencialiai patirti psichologinę ir fizinę žalą. Tuo tarpu asmeniniame santykių įžvelgtas pakitusio požiūrio į tarnybą bei pakilusio noro tarnauti kariuomenėje naratyvas, priskirtinas tik vienam iš tyrimo dalyvių. Neigiamos ir teigiamos informantų girdėtos istorijos apie tarnybą skiriasi savo gausumu ir konkretumu – neigiamų istorijų daugiau, be to, jos neapsiriboja tik abstrakčiomis frazėmis, o pateikia konkrečių pavyzdžių bei priežasčių, lėmusių blogą tarnybos patirtį. Šitai galėjo prisidėti prie informantų tendencijos neigiamos nuomonės apie kariuomenę susidarymui. Galiausiai informantai trumpai palietė tarnybos metu įgyjamus įgūdžius bei tarp jų išskyrė apmokymą naudotis ginklu bei fizinės formos tobulinimą.

Karo tarnybos vengimo procesas ir priežastys

Atlikus kodų, priklausančių blokui „KARO TARNYBOS VENGIMO PROCESAS“, teminę analizę, rastos šios pagrindinės temos bei naratyvai, apie kuriuos kalbėjo informantai:

- „Jausmai dėl vengimo“;
- „Kritika įstatymui/sistemai“;
- „Vengimo būdai“;
- „Atsakomybės kratymasis“;
- „Spaudimas tarnauti“;
- „Jei nebeturi, kur dėtis“.

Kalbėdami apie Privalomosios karo tarnybos vengimo procesą, informantai daugiausia pasakojo apie emocijas, patiriamas dėl savo sprendimo.

Temoje dažniausiai atsikartoja kaltės ar gėdos dėl vengimo nejutimas – dėl sprendimo nesigailima, išreiškiamas palengvėjimas dėl sėkmingo tarnybos išvengimo bei neigiamai atsiliepiama apie šauktinių sistemą bei karo prievolininkų sąrašą: „*nesigailiu ir sprendimo nekeisiu ir <...> savanoriškai neužsirašysiu*” (1 Informantas). Šiame naratyve išryškėja tvirta informantų nuostata prieš karo tarnybą bei moralinė pozicija.

Taip pat galima įvardyti abejonės dėl savo sprendimo vengti PKT naratyvą – informantai atliko priemonių ir pastangų siekiant išvengti PKT bei tarnybos atlikimo „kaštų“

lyginamąją analizę bei suabejojo savo sprendimo racionalumu. Tiesa, šis vertinimas būdingas tik dviem informantams: „*gal aš tiesiog nevykėlis, kuris tiesiog bijo ir taip toliau*” (4 Informantas). Pastarąją frazę galima būtų interpretuoti kaip kaltės ar gėdos jausmo dėl savo sprendimo išraišką.

Galiausiai išskirtinas vieno informanto požiūris – jis įvardijo dėl sprendimo jaučiantis kaltės jausmą ir šią savo emociją aiškino Lietuvos švietimo sistemos bei viešajame diskurse sutinkama monumentaliosios istorijos išraiška, pasižyminčia istorinių asmenybių herojiniu pateikimu: „*[Jaučiu gėdą] prieš save, nu, nes <...> domėjau, istorija Lietuvos <...> gauni progą, ale, tipo, būt tokiu, ir tu to nedarai, nes, tiesiog, nenori mirti*” (6 Informantas).

Kritiką įstatymui bei sistemai galima suskirstyti į dvi kategorijas – kritiką Karo prievolės įstatymui bei jo turiniui ir kritiką įstatymo įgalinimo metodams. Pirmuoju atveju daugiausia kritikos susilaukė Karo prievolės įstatymo kontekste neegzistuojanti laisvo apsisprendimo teisė: „*turėtume turėti apsisprendimo teisę*” (7 Informantas). Antruoju išskirtina informantų įžvelgta implicitiška Karo prievolės įstatymo ir jo įgalinimo nelygybė – šauktinių sistema įvardyta kaip „loterija“ bei kritikuotas valdžios sudarytas įspūdis, jog tarnybos galima išvengti: „*jų yra kaltė ir jie patys nukentėjo dėl to, kad aš nenuėjau į tarnybą <...> reikėjo sudaryti lūkestį, kad aš vis tiek turėsiu eiti*” (6 Informantas).

Tema „Vengimo būdai“ – pakankamai vienareikšmiška, joje informantai kalbėjo apie skirtingus jų taikytus metodus atsidėti Privalomąją karo tarnybą.

Temoje išskirtinas dominuojantis naratyvas – didžioji dalis informantų pasakojo apie studento statusą kaip esminį ir vieną populiariausių būdų atsidėti karo tarnybą. Tiesa, šis būdas taikytas dvejopai – jei vieniems informantams tarnyba buvo atidėta automatiškai jiems studijuojant, kiti kalbėjo apie stojimą į studijas vien dėl karo tarnybos vengimo, neturint intereso tęsti studijų suėjus jų, kaip šauktinių amžiaus jaunuolių, „senaties terminui“: „*pasinaudojau savo kaip studento statusu <...> kad aš atidėčiau tą karo tarnybą*” (2 Informantas). Taip pat išreikšti ketinimai imti studijas pakartotinio šaukimo atveju: „*reikėtų ten apie magistrus galvoti kažką*” (5 Informantas). Tuo tarpu vienas iš informantų teigė tarnybos išvengęs paprasčiausiai „tempdamas gumą“: nors praėjo medicininę patikrą, jis tyčia delsė atsiųsti RKPKS reikiamus duomenis bei galiausiai išvengė tarnybos.

Temą „Atsakomybės kratymasis“ galima interpretuoti kaip informantų bandymą pateikti savo sprendimą vengti PKT kaip išorinių veiksnių pasekmę. Temą galima būtų priskirti

prie sprendimo vengti priežasčių, visgi čia informantai labiau kalbėjo apie patį vengimo procesą, o ne jo priežastis.

Daugiausia temoje figūravo Lietuvos visuomenės jaunosios kartos kaip individualistiškos ir kosmopolitiškesnės už senesnes naratyvas: „*labai sunku išsižadėti savo identiteto*“ (7 Informantas). Taip pat išvelgtinas pažįstamų bei draugų įtakos naratyvas: „*draugų rate, nu, nėra labai užsidegusių žmonių eiti į kariuomenę*“ (6 Informantas). Galiausiai išskirtina vieno informanto pacifistinė nuostata ginklų tema: „*Aš manau, kad visi ginklai yra imami be tikslo*“ (3 Informantas).

Temoje „Spaudimas tarnauti“ informantai kalbėjo apie viešajame diskurse vyraujančią karo tarnybos kaip moralinės bei pilietinės pareigos, privalomos atlikti kiekvieno lietuvių jaunuolio, naratyvą, ir kokia yra informantų reakcija bei santykis su šiuo spaudimu.

Daugiausia informantai išreiškė susitaikymą su spaudimu, abejingumą ar netgi susierzinimą. Vyriškumo naratyvas taip pat nedarė informantams įtakos: „*dėl spaudimo jaučiuos blogai, bet <...> tas spaudimas yra papildoma bloga lemtis tiesiog*“ (1 Informantas). Pastarasis informantas išreiškė įdomią mintį apie spaudimo lūkestį būti naudingam kitose srityse, o ne karo tarnyboje: „*aš įsivaizduočiau tarnybą <...> arba priverstinį dalyvavimą kažkokioj kitoj srity valstybės labui. Jis man dar labiau patiktų*“ (1 Informantas). Likę kodai priklauso tyrimo „baltajai varnai“, informantui, kuris, skirtingai nei kiti, išreiškė nedidelį norą ateityje galbūt atlikti PKT. Juose šis informantas kalbėjo apie tai, kad „Kažkam vis tiek reikia eiti“ tarnauti, bet taip pat išreiškė abejones dėl to, ar tarnauti teks jam pačiam.

Paskutinėje ir itin negausioje klausimo apie Karo tarnybos vengimo procesą informantai kalbėjo apie jų asmeninę teorišką *force major* situaciją, kurioje informantai nebeturi jokios kitos išeities, kaip tik eiti tarnauti. Iš esmės kodus sutraukti į vieną tezė – nors informantai ir teigia, kad tokiu atveju nebėgtų į užsienį bei bet kokia kaina nevengtų PKT, visgi prioritetą teiktų deryboms dėl atleidimo nuo tarnybos arba kitokiai tarnybos formai. Kaip bebūtų, dėl mažo kodų skaičiaus bei aktualumo tyrimo temai trūkumo ši tema ne pernelyg empiriškai naudinga.

Atlikus kodų, priklausančių blokui „TARNYBOS VENGIMO PRIEŽASTYS“, teminę analizę, rastos šios pagrindinės temos bei naratyvai, apie kuriuos kalbėjo informantai:

- „Baimė/nuogąstavimas“;
- „Asmeninės karjeros svarba“;

- „Asmeninės nuostatos“;
- „Alternatyvų paieška“;
- „Abejonės dėl naudos“;
- „Išorinė įtaka“.

Daugiausia kalbėdami apie savo sprendimo vengti PKT priežastis informantai įvardijo tam tikras baimes ar nuogąstavimus dėl to, kas jų gali laukti tarnybos metu bei kokias neigiamas pasekmes gali sukelti tarnyba.

Vieną temoje vyraujančių naratyvų galima sutraukti iki šios tezės – informantai paprasčiausiai bijo mirti arba pasididinti savo šansus mirti eidami tarnauti į kariuomenę. Šiame naratyve galima įžvelgti jau minėtą tarp informantų paplitusį karo bei potencialaus karo baimės naratyvą. Informantai teigė nenorį patekti į aktyvų kariuomenės rezervą ir tapti „patrankų mėsa“, bei įvardijo pėstininko pareigas kaip vienas pavojingiausių karinio konflikto atveju: *„nemačiau didelio noro būti ta mėsos dalim“* (4 Informantas). Informantai taip pat palietė kariuomenės kaip psichologinio bei fizinio smurto aplinkos temą, įvardydami galimą psichologinę žalą bei kariuomenę kaip terpę smurtinei kultūrai tarp vengimo priežasčių: *„Kam man tas psichologinis smurtas papildomas, žinai?“* (6 Informantas). Galiausiai informantai išreiškė nuogąstavimus dėl savo socialinio gyvenimo sutrikdymo – baimės, jog kariuomenėje neras sau „bendrų žmonių“, ir nenoro nematyti savo draugų bei artimųjų: *„Man svarbus tas socialinis gyvenimas“* (5 Informantas).

Temoje „Asmeninės karjeros svarba“ informantai išskyrė asmeninę karjerą bei gyvenimo plano laikymąsi kaip procesą, nesuderinamą su karo tarnyba.

Ši tema išsiskiria iš kitų kone visišku informantų nuomonių konsensusu. Informantai Privalomąją karo tarnybą įvardijo kaip „iškritimą iš gyvenimo“ ir „smūgį“ gyvenimo planams, karjeros siekiam ir pan., bei kaip sprendimo vengti PKT priežastį įvardijo prioritetą šiems planams: *„nes tai mane pastato į labai nepatogią padėtį, nes aš 5 metus sunkiai ir kantriai mokiausi <...> ne dėl to, kad po to nueičiau į tarnybą ir žengčiau žingsnį atgal“* (6 Informantas). Prioritetas teikiamas ir darbo, ir akademinei karjerai: *„tie devyni mėnesiai man atrodo, kad man labai kirstų per karjerą“* (8 Informantas).

Temoje „Asmeninės nuostatos“ informantai sprendimą vengti PKT aiškino savo vertybiniu pagrindu bei įsitikinimais.

Dažniausiai temoje atsikartoja pacifizmo naratyvas – informantai pateikia save kaip į taiką orientuotus asmenis, kurių vertybės nesutampa su tomis, kurios, jų įsitikinimu, propaguojamos kariuomenės: „*aš tiesiog iš esmės nepalaikau jokių karinių struktūrų*“ (3 Informantas). Toliau išryškėjo informantų individualistinės nuostatos bei prioritetas savo pačių bei artimųjų saugumui: „*aš vadovaujuosi savimi*“ (1 Informantas). Taip pat nemažai kalbėta apie privataus gyvenimo bei asmeninės erdvės vertinimą: „*tai yra didelis įsiskverbimas į tavo gyvenimą ir nepatogumas. Mes individualistai esam*“ (6 Informantas).

Galiausiai išvelgtinas informantų nepilnavertiškumo naratyvas – tyrimo dalyviai kalbėjo apie vidinio ryžto stoką bei jautėsi nenaudingi kariuomenei: „*nemanau, kad aš naudingas labai*“ (7 Informantas).

Temoje „Alternatyvų paieška“ informantai tvirtino prie Lietuvos gynybos galintys prisidėti kitais būdais, o ne vien „einant į frontą“ ir tampant „patrankų mėsa“. Šioje temoje informantai ir vėl daugiausia kalba apie karinio konflikto Lietuvos teritorijoje scenarijų.

Pagrinde informantai akcentavo savo intelektualius gebėjimus bei išsilavinimą, tačiau neįvardijo tų sričių, kuriose galėtų pasireikšti karinio konflikto atveju: „*būčiau žymiai naudingesnis pilotuojant tą... droną, ar kažką kito*“ (4 Informantas). Galima teigti, jog toks informantų neapibrėžtumas parodo žemą informuotumo lygį šia tema. Taip pat šioje temoje ir vėl atsispindi informantų nenoras sieti savęs su kariuomenės kultūra bei kitos jau aptartos baimės bei nuogastavimai dėl kariuomenės.

Temoje „Abejonės dėl naudos“ informantai trumpai palietė minėtą tarnybos kaip asmeniškai neapsimokančios veiklos koncepciją. Tema pakankamai homogeniška naratyvų požiūriu – informantai teigė, jog 9-i mėnesiai yra per ilgas laiko tarpas netekti darbo bei pastovių pajamų, o išmoka kariui nekompensuoja prarasto laiko: „*nes čia yra du dalykai, kurie brangiausiai kainuoja, tai laikas kaip, kiek aš galiu pinigų per tą laiką pasidaryti versus nedarydamas karo tarnybos*“ (2 Informantas).

Galiausiai du informantai tarp PKT vengimo priežasčių įvardijo pažįstamų įtaką sprendimo priėmimui. Kalbėta apie bendraamžių ir draugų pavyzdžio sekimą bei aplinkinių patarimo išklausymą: „*nei vienas žmogus aplink mane nesakė, kad eik, visi sakė, neik*“ (3 Informantas).

Apibendrinant temas, išryškėjusias informantams kalbant apie PKT vengimo procesą bei šio sprendimo priežastis, pažymėtini šie dalykai. Kalbėdami apie vengimo procesą, dauguma informantų gėdos ar gailėsčio dėl savo sprendimo nejautė. Tiesa, keletas informantų minėjo abejojantys savo sprendimo nauda, daugiausia akcentuodami pernelyg dideles įdėtas pastangas bei kaštus tarnybos vengimui, o vienas iš informantų aiškiai išreiškė gėdos jausmą. Toliau informantai pažėrė kritikos Karo prievolės įstatymui bei šauktinių sistemai. Kritikos būta dvejopos – kai kurie informantai kritikavo pačią karo prievolę bei nesuteikiamą laisvo apsisprendimo teisę, tuo tarpu kiti įžvelgė įstatymo nuostatose bei taikyme implicitišką nelygybę bei siūlė padaryti Karo prievolę privalomą visiems tarnybai tinkantiems jaunuoliams, baigusiems mokyklą. Informantai taip pat pasidalino jiems žinomais bei pačių naudojamais tarnybos vengimo būdais, taip parodydami įstatymo bei šauktinių sistemos paradoksą – nors Karo prievolė įstatymiškai galioja kiekvienam tarnybai tinkančiam šauktinių amžiaus jaunuoliui, tarnybą praeina toli gražu ne visi bei jos vengimui egzistuoja įvairūs metodai. Taip pat informantų diskurse įžvelgti atsakomybės kratymosi momentai, kuriuose atsakomybę jie projektavo išoriniams veiksniams bei asmenims. Šioje temoje išryškėjo individualistinio Lietuvos jaunimo, artimųjų įtakos bei pacifizmo naratyvai. Taip pat informantai pasidalino savo reakcija bei mintimis apie viešajame diskurse vyraujančią karo tarnybos kaip moralinės ir pilietinės kiekvieno lietuvių pareigos naratyvo spaudimą, žvelgdami į jį daugiausia su abejingumu bei teigdami pernelyg jo nesureikšminantys.

Kalbėdami apie pagrindines priežastis, sąlygojusias sprendimo vengti PKT priėmimą, informantai didžiausią dėmesį skyrė trijų tipų priežastims: baimėms/nuogastavimui, prioritetu karjerai bei asmeninėms nuostatomis. Tarp asmeninių baimių informantai daugiausia kalbėjo apie karo baimę bei jos sąlygojamą baimę mirti arba padidinti žūties tikimybę, kariuomenės kaip fizinio bei psichologinio smurto terpės įvaizdį ir socialinio gyvenimo sutrikdymo ar griūties baimę. Informantai taip pat kalbėjo apie tarnybą kariuomenėje kaip trukdį asmeninės karjeros ar gyvenimo plano siekiui, šitaip akcentuodami savo teikiamą prioritetą savirealizacijai. Toliau informantai dėstė asmeninėms nuostatomis grįstas vengimo priežastis – šioje temoje labiausiai atsispindėjo pacifistinės kai kurių informantų pažiūros, individualistinis vertybinis pagrindas bei asmeninės erdvės vertinimas. Tarp rečiau atsikartojusių temų pažymėtinas tarp informantų paplitęs įsitikinimas, jog karinio konflikto atveju jie Lietuvos krašto gynybai padėti galėtų pasitarnaudami kitose srityse, nei būdami pėstininkais. Galiausiai šiame temų bloke atsikartojo jau anksčiau apžvelgtas tarnybos kaip finansiškai neapsimokančios veiklos motyvas, o du informantai tarp priežasčių vengti tarnybos įvardijo kitų asmenų jiems padarytą įtaką.

Alternatyvios tarnybos formos

Atlikus kodų, priklausančių blokui „ALTERNATYVIOS TARNYBOS FORMOS“, teminę analizę, rastos šios pagrindinės temos bei naratyvai, apie kuriuos kalbėjo informantai:

- „Teigiamas požiūris“;
- „Atsiliepimai/informacijos šaltiniai“;
- „Asmeninis santykis“;
- „Neigiamas požiūris“.

Bendras informantų požiūris bei nuomonė apie alternatyvas Privalomajai karo tarnybai kontrastavo su informantų požiūriu į Lietuvos kariuomenę bei tarnybą joje – apie alternatyvas informantai atsiliepė daugiausia teigiamai.

Daugiausia akcentuotas bendras alternatyvų pranašumas prieš Privalomąją karo tarnybą – į jas žvelgiama kaip į „situacijos švelninimą“, prasmingą veiklą, veikiančią kaip įvadas į kariuomenę, bei leidžiančią išvengti galimybės tapti „patrankų mėsa“: *„puiku, kad suteikė galimybę alternatyviai krašto apsaugos tarnybai“* (6 Informantas). Tokiam minėtam nuomonių kontrastui vienas informantas pateikė galimą paaiškinimą – laisvos valios momentą: *„Bet tai viskas vyksta savu noru“* (7 Informantas).

Dar viena perspektyva, iš kurios alternatyvios tarnybos formos susilaukė teigiamų reakcijų – tarnybos formų teikiami privalumai. Tarp jų informantai akcentavo įvairias specializacijos kariuomenėje perspektyvas, intelektualinį turinį ir kt.: *„Šaulių sąjunga, tai skamba, kaip visai geras variantas, nes savo noru žmonės eina ir, ir gali labai daug skirtingų funkcijų išmokti“* (4 Informantas).

Kitoje temoje informantai kalbėjo apie pažįstamus bei artimuosius, kuriems teko atlikti arba kurie atlieka vieną iš alternatyvių tarnybos formų, bei pateikė informacijos apie šias formas šaltinius.

Kalbant apie atsiliepimus, pažymėtinas jų abstraktumas, nors patirčių būta ir teigiamų, ir neigiamų: *„to karininko mokymai jaunojo. Bet kažkaip apie tą esu girdėjęs blogų dalykų dėl kažkokios priežasties“* (3 Informantas). Taip pat išskirtini ir neutralūs artimųjų atsiliepimai. Šiuose koduose informantai konstatavo faktą apie artimųjų dalyvavimą alternatyviose tarnybos formose, specifiskai nenurodydami, kokios buvo jų patirtys: *„mano tėtis yra savanoris ir jį*

paskyrė prie kažkokių žvalgybos sričių“ (2 Informantas). Tuo tarpu kalbėdami informuotumo lygio klausimu informantai ir vėl pripažino savo prastą informuotumą: „Nesu labai daug apsiskaitęs šiuo klausimu“ (6 Informantas).

Temoje „Asmeninis santykis“ informantai pateikė savo asmeninį santykį su alternatyviomis tarnybos formomis bei savo ketinimus alternatyvų klausimu.

Atsakymą į klausimą apie tai, ar informantai ketina tarnauti viena iš šių formų, galima suskirstyti į du naratyvus – ketinimo ir nenoro dalyvauti. Pirmajam atvejui priskirtini du kodai, atsikartoję trijuose interviu. Visais trimis atvejais informantų ketinimas atlikti vieną iš tarnybos formų yra su reikšminga išlyga – pirmuoju atveju informantas teigė, jog būtų ėjęs į Jaunesniųjų karininkų vadų mokymus (JKVM): *„jeigu aš, pavyzdžiui, būčiau žinojęs <...> kad man, anksčiau ar vėliau vis tiek reikės ten nueiti, aš būčiau nuėjęs į jaunųjų karininkų vadų mokymus“* (6 Informantas). Antruoju užsiminta apie svarstymus ateityje įstoti į Šaulių sąjungą: *„Gal net ir pats daryčiau ateity, iš tikrųjų“* (4 Informantas). Galiausiai vienas informantas užsiminė apie tai, kad imtųsi vienos iš alternatyvų tik situacijoje, kurioje yra pašauktas bei neturi jokių būdų išvengti tarnybos: *„jeigu aš sąmoningai norėčiau kuo daugiau pridėti Lietuvos kariuomenei, man reiktų būti ne pėstininku, o kažkuo“* (1 Informantas).

Tuo tarpu likusiuose koduose informantai išreiškė nenorą atlikti alternatyvią tarnybos formą, įvardydami praktiškai identiškas priežastis PKT vengimui – į tarnybą jie žiūrėjo kaip į laiko švaistymą ar apskritai nenorėjo sieti savęs su karinėmis struktūromis: *„nežinau, kas bus, kai nueičiau, bet greičiausiai, tai aš stengčiausi vis tiek iš ten kuo greičiau ištrūkti“* (1 Informantas).

Galiausiai informantai pateikė keletą neigiamų požiūrio apie alternatyvias tarnybos formas taškų.

Rasti du neigiamo požiūrio naratyvai – kariuomenės sistemos niuansų kritika bei atsikartojantys informantų individualistiniai, į asmeninę karjerą bei savirealizaciją orientuoti prioritetai. Pirmuoju atveju informantai pateikė pavyzdžių, kai kariuomenės sistemoje terminas „savanoriai“ yra suprantamas klaidingai, dėl ko ne savo noru tarnauti atėję asmenys patenka po savanorių klasifikacijos „skėčiu“: *„jiems tiesiog duoda pasirašyti sutartį, ir tada jie tampa savanoriai, bet jie <...> ar taip, ar taip būtų priversti tenai“* (7 Informantas). Tuo tarpu vienas informantas įvardijo Šaulių sąjungą kaip „smegenų plovimo vietą“, o kitas apgailestavo dėl vasarą vykstančių apmokymų kirtimosi su asmeniniais interesais.

Reziumuojant temas, išryškėjusias informantams kalbant apie alternatyvas Privalomajai karo tarnybai, išskirtini šie dalykai. Skirtingai, nei kalbėdami apie Lietuvos kariuomenę bei tarnybą joje, apie alternatyvas informantai atsiliepė daugiausia iš teigiamos pusės – akcentuotas jų pranašumas prieš PKT bei didesnis gaunamų įgūdžių bei mokomų dalykų universalumas. Nuomonių kontrastui įtakos galėjo turėti žemesnis informantų informuotumo lygis šia tema, lyginant su įvaizdžiu apie Lietuvos kariuomenę – informantų artimųjų atsiliepimų mažai bei jie pasižymi abstraktumu. Kalbant apie asmeninį santykį bei ketinimus alternatyvų atžvilgiu, pastebėtas abejingumas – informantai teigė arba ketinantys rinktis vieną iš šių alternatyvų tik esant „prispirtiems prie sienos“, arba apskritai nerodė intereso. Galiausiai alternatyvoms pažerta šiek tiek kritikos, kuria informantai parodė Lietuvos kariuomenės registravimo sistemos trūkumus bei savo vertybinį pagrindą.

Scenarijus, kuriame einama tarnauti

Atlikus kodų, priklausančių blokui „SCENARIJUS, KURIAME EINAMA TARNAUTI“, teminę analizę, rastos šios pagrindinės temos bei naratyvai, apie kuriuos kalbėjo informantai:

- „Tarnybos sąlygų kaita“;
- „Geopolitinės situacijos kaita“;
- „Scenarijus neegzistuoja“;
- „Asmeninė nelaimė/krizė“.

Daugiausia, kalbėdami apie scenarijų, kuriame nusprendžia atlikti PKT, tyrimo dalyviai įvardijo pokytį tarnybos sąlygose.

Tarp keliamų sąlygų dominuoja didesnės už dabartinę išmokos reikalavimas: „iš finansinės pusės, tada turėtų būt baisiai didelis [paskatinimas]“ (8 Informantas). Vienas iš informantų net pateikė apytikslę tokios išmokos vertę: „Ne, devyni [mėnesiai], nu tada jau daug, tada 20k į rankas. Bet jie nesurinks tiek žmonėms“ (7 Informantas). Šis informantas iškėlė dar vieną sąlygų pokyčio pasiūlymą, kurio atveju keistų savo sprendimą – trumpesnis tarnybos laikas: „devyni [mėnesiai] jau būtų labai tiesiog psichologiškai sudėtinga“ (7 Informantas). Taip pat išskirtinas sąlygų asmeniniam tobulėjimui bei universalesnių žinių suteikimo naratyvas: „Na, jeigu man paaiškintų, kad aš taip pat turėčiau laisvo laiko tarkim vystyt savo karjerą ir akademiškai“ (2 Informantas).

Kaip vieną iš procesų, galinčių daryti įtaką informantų ryžtui bei norui atlikti PKT, tyrimo dalyviai įvardijo pokyčius Lietuvos bei regiono geopolitiniame kontekste.

Šioje temoje dominuoja karo Lietuvoje naratyvas. Skiriasi tik momentas, kada informantai nuspręstų eiti tarnauti. Daugiausia kalbėta apie karo pradžią kaip šį momentą: *„invazijos metu aš mėginčiau prisidėti“* (5 Informantas). Kiti informantai kalbėjo apie karo potencialą arba pokyčius geopolitikoje, padidinančius karo konflikto Lietuvoje tikimybę: *„Jeigu, pavyzdžiui, prasidėtų <...> ruošimasis, kad mus puls“* (6 Informantas).

Dalis informantų konstatavo liūdną faktą – scenarijus, kuriame jie atlieka PKT, paprasčiausiai neegzistuoja arba informantų keliamų sąlygų įgyvendinimas nėra realistiškas.

Informantai kalbėjo apie tai, kaip jiems reikėtų nelogiškai didelės finansinės paskatos: *„ten tų pinigų gali, bet, ką, milijonų, milijoną kiekvienam“* (4 Informantas). Vienas iš informantų šį užsispyrimą aiškino keldamas retorinį klausimą: *„kaip tu pritrauktum jauną žmogų pasirašyti, kad tave bet kuriuo momentu gali nušauti?“* (8 Informantas). Šioje temoje pastebimas atsikartojimas – daugiausia šia tema pasireiškę informantai taip pat buvo linkę, kalbėdami apie tarnybos vengimo priežastis, apsistoti ties tema „Asmeninės nuostatos“. Tai sufleruoja apie tvirtą informantų vertybinį pagrindą, kuris, jų manymu, smarkiai prasilenkia su kariuomenės institucijos akcentuojamomis vertybėmis bei idealais, pvz. pacifistines pažiūras kaip priežastį įvardiję informantai teigė: *„[didesnės išmokos] vis tiek nepaskatintų“* (3 Informantas); *„Aš karo atveju bėgčiau, manau“* (7 Informantas).

Paskutinėje temoje apie scenarijų, kuriame nusprendžia atlikti PKT, informantai kalbėjo apie asmeninio gyvenimo krizę kaip vieną iš faktorių svarstyti eiti tarnauti.

Apie tai, kokias nelaimes turi omenyje, informantai kalbėjo gana abstrakčiai. Vienas iš informantų teikė prioritetą finansinei gyvenimo griūčiai, tačiau po to pridėjo, kad tai nebūtinai būtų esminis faktorius: *„reikėtų sužlugdyti [gyvenimą] dar bent keliais būdais, kad man atrodytų verta eit“* (1 Informantas). Kitas informantas išsireiškė, jog į kariuomenę eitų „atkeršyti už artimuosius“: *„jeigu vyksta karas, jeigu, tarkim, tėvai miršta“* (4 Informantas). Pažymėtina, jog nors šioje vietoje vėl atsikartoja karo scenarijaus motyvas, karas šiuo atveju informantui nėra esminis faktorius eiti į tarnybą, jis sprendimą aiškina per tragedijos šeimoje scenarijaus prizmę. Galiausiai kalbėta apie egzistencinę krizę: *„Egzistencinė krizė tikriausiai, ta prasme kur visiškai nebežinau ką veikiu gyvenime“* (5 Informantas).

Apibendrinant scenarijus, kuriuose informantai nusprendžia eiti arba rimtai svarsto apie ėjimą į kariuomenę, išskirtini šie dalykai. Daugiausia vyravo tarnybos sąlygų kaitos tema – informantai teigė, jog jaustų didesnę potraukį atlikti PKT gaunant ženkliai didesnę išmoką, esant galimybėms siekti asmeninio tobulėjimo bei sutrumpinus tarnybos trukmę. Taip pat didelę įtaką sprendimui darytų karo arba jo grėsmės Lietuvoje scenarijus. Tuo tarpu dalis informantų, ypač tie, kurie pasižymėjo tvirtomis asmeninėmis nuostatomis, nesutampančiomis su kariuomenės atstovaujamomis vertybėmis, pripažino, kad scenarijus, kuriame jie savu noru nusprendžia atlikti PKT, neegzistuoja arba jų keliamos sąlygos yra nerealistiškos. Galiausiai keli informantai išskyrė nelaimės ar krizės asmeninėje erdvėje vaidmenį bei teigė, jog svarstyti atlikti PKT asmeniniame gyvenime nutikus nelaimei ar apėmus egzistencinei krizei.

2.3. Diskusija ir apibendrinimas

Šio tyrimo duomenys leidžia plačiau pažvelgti į Privalomosios karo tarnybos vengimo reiškinį per sociologines ir kriminologines teorines perspektyvas. Diskusijoje nagrinėjama, kaip Matza neutralizacijos technikų teorija, Durkheim ir Merton anomijos teorijos bei kitos teorinės prieigos padeda paaiškinti gautus rezultatus.

Tyrimo pradžioje iškelta prielaida apie Schutzo tris žinojimo grupes ir potencialų informantų atstovavimą vienai iš šių grupių pasiteisino. Viena iš daugiausiai interviu metu nuskambėjusių minčių, ypač kalbant apie informantų susidarytą įvaizdį apie Lietuvos kariuomenę, tarnybą joje bei alternatyvias tarnybos formas, buvo pripažinimas, kad apie šias temas pašnekovai turi palyginti mažai informacijos ir šitaip priskiria save „žmonių iš gatvės“ žinojimo grupei. Tiesa, tenka pripažinti, kad tvirtesniai jaunuolių kaip šios žinojimo grupės atstovų išgryninimui į tyrimo dalyvių sąrašą galima buvo įtraukti kitoms dviem žinojimo grupėms priklausančius asmenis – kariuomenės institucijoje tarnavusius, tarnaujančius arba dirbančius/dirbusius žmones.

F. Battistelli (1997) trijų tipų kario klasifikacija pagal jo motyvą tarnauti kariuomenėje šio tyrimo kontekste išreiškiama dvejopai – ir formuojant informantų požiūrį į tarnybą bei tarnaujančius žmones, ir klausime, kuriame informantai prašyti pateikti pagrindinius motyvacijos šaltinius scenarijuje, kuriame jie nusprendžia eiti tarnauti (jei toks scenarijus egzistuoja). Apie į kariuomenę savanoriškai tarnauti einančius asmenis kalbėta nedaug, daugiausia jie įvardyti kaip patriotinių sumetimų vedami žmonės bei dėl to atitinkantys

ikimoderniojo kario archetipą. Tarp informantų patriotizmo sampratos išryškėjo šalies gynimo, taigi ir ėjimo tarnauti kariuomenei kaip patriotizmo išraiškos motyvas. Panašaus archetipo idealas piešiamas ir reklamose, skirtose skatinti jaunuolius jungtis prie kariuomenės. Svetainės *karys.lt* tituliniam puslapyje randama citata: „Lietuvos kariuomenė – tai daugiau nei institucija, tai didelė šeima žmonių, pasiryžusių paaukoti viską ką turi vardan Lietuvos laisvės“ (*karys.lt*, 2025). Kiti informantai, nors ir pripažinę patriotizmo svarbą šiuolaikiniame geopolitiniame kontekste, konkrečiam archetipui atstovaujančių minčių neišreiškė. Tuo tarpu kalbėdami apie scenarijų, kuris būtų palankus tarnybai Lietuvos kariuomenėje, informantai, kurie kalbėjo apie tokio scenarijaus egzistavimą, tarp pagrindinių motyvacijos šaltinių paminėjo tuos, būdingus moderniojo kario archetipui – jie teigė, kad į kariuomenę eitų esant pakankamai didelėms finansinėms paskatoms bei norėdami įgyti tam tikrų įgūdžių, pvz. disciplinos.

Šio klausimo temose taip pat galima išvelgti užuominų į kai kuriuos informantus kaip potencialiai postmoderniojo kario archetipui priklausančius asmenis – tarp jų keliamų sąlygų pokyčiams tarnybos tvarkoje išryškėjo sąlygų asmeniniam tobulėjimui bei universalesnėms tarnybos teikiamoms žinioms, kas suponuoja, kad tarnybos šie jaunuoliai imtųsi atlikti tada, jeigu ją matytų kaip Battistelli minėtąją „prasmingą asmeninę patirtį“ (Battistelli, 1997). Tiesa, šiame kontekste informantai labiau linkę koncentruotis ne į pačią tarnybą, o į tam tikrus jos privalumus priedų forma, taigi informantų kaip šio Battistelli kario archetipo atstovais galima ir suabejoti. Kaip bebūtų, galima konstatuoti, kad pagal Battistelli trijų kario archetipų modelį tyrimo dalyviams būdingiausias moderniojo kario motyvacijos tipas, tačiau taip pat randama akcentų ir kitiems dviem tipams.

Gautuose duomenyse beveik visų klausimų blokų temose aptinkama Inglehart vertybių kaitos teorijos manifestacijų. Teorinio pagrindo skiltyje buvo iškelta empiriniais duomenimis paremta prielaida – kadangi, anot naujausių WVS duomenų, Lietuvą visuomenėje vyraujančių vertybių, kurioms tos visuomenės nariai linkę teikti prioritetą, kontekste galima įvardyti kaip jau „perėjusią“ nuo materialistinės į postmaterialistinę visuomenę ar esančią vėlyvojoje šio „perėjimo“ stadijoje, tyrimo dalyviams, kaip Lietuvos jaunimo atstovams, uždavus su jų asmeniniu vertybiniu pagrindu ar prioritetais susijusius klausimus turėtų išryškėti jų kaip postmaterialistinėms vertybėms teikiančių asmenų pozicija, atsižvelgiant į Inglehart taip pat pristatytą kartų kaitos fenomeną bei tai, kad informantai priklauso jaunimo kartai. Iš informantų tikėtasi prioritetų tokioms vertybėms, kaip saviraiška, žmogaus teisės/laisvės, demokratizacija, individualizmas ir pan. Tiesa, taip pat svarbu atsižvelgti į tam tikrus „įtampos laikotarpius“, kurių metu užfiksuoti materializmo plitimo visuomenėje atvejai.

Tiesa, skirtingose duomenų analizės dalyse užfiksuoti kiek tarpusavyje besiskiriantys vertybių akcentai. Antai konstruodami pavyzdinį Lietuvos piliečio portretą informantai akcentavo pilietiškumą, bendruomeniškumą, kosmopolitiškumą bei darbų darymo Lietuvai svarbą. Tokį savo vertybinį pagrindą, kurį išreiškė informantai, WVS kultūrinio žemėlapio matmenimis galima būtų įvardinti kaip sekuliarųjį-racionalųjį bei saviraiškos, t.y. postmaterialistinį.

Informantams kalbėjus apie jų patriotiškumo sampratą bei raišką Lietuvoje, nors ir vėl stebėtas tyrimo dalyvių prioritetas postmaterialistinėms vertybėms, fiksuotos ir materializmo užuominos. Kalbėdami apie tai, kas, jų nuomone, yra patriotiška veikla, prioritetą informantai ir vėl teikė saviraiškos arba savirealizacijos formoms, pvz. darbų darymui šaliai bei jos vardo garsinimui, taip pat įvairiai altruistinei veiklai. Kiek kitokie duomenys gauti analizuojant informantų diskursą patriotizmo Lietuvoje bei jo svarbos tema. Šioje vietoje pastebėtas dominuojantis teigiamas požiūris į patriotizmą bei džiaugsmas plačia jo sklaida viešajame Lietuvos visuomenės diskurse. Taip pat akcentuota patriotizmo kaip žmonės vienijančio bei reprezentatyvinę vertę turinčio reiškinio svarba. Tai kiek prieštarauja informantų kaip postmaterialistines vertybes, taipogi ir individualizmą bei kosmopolitizmą propaguojančių asmenų naratyvui. Tokį neatitikimą galima aiškinti dvejopai. Viena vertus, ši informantų pozicija iš dalies atliepia jau minėto kultūrinio žemėlapio duomenims – ašyje „išgyvenimo-saviraiškos vertybės“ Lietuva randasi per vidurį, kas suponuoja visuomenėje tebesantį ryškų etnocentrizmo ir fizinio saugumo poreikį. Kita vertus, šis „grįžimas“ prie materialistinių vertybių gali būti produktas „įtampos laikotarpio“, šiame kontekste – karo Ukrainoje bei karinio konflikto Lietuvoje grėsmės. Šį argumentą pagrindžia interviu pradžioje informantų aptartas Lietuvos geopolitinės situacijos vertinimas, kuriame kaip dominuojanti tema išryškėjo karas Ukrainoje bei karinio konflikto grėsmė Lietuvoje, dėl ko situaciją informantai įvardijo kaip nestabilią ir nenuspėjamą.

Polinkis į postmaterialistines vertybes bei individualizmą taip pat išryškėjo informantams pateikiant įvaizdį apie kariuomenę kaip instituciją bei tarnybą joje, ypač kalbant apie vidinę kariuomenės kultūrą, hierarchinę sistemą ir pan. Kultūra informantų įvardyta kaip patyčių bei paremta hierarchijos principu, kuriame aukštesnio rango karininkai turi puikias sąlygas žemesnio rango karininkų bei karių žeminimui ir psichologiniam/fiziniam smurtui. Paminėtinas ir tarnybos kaip asmeniškai neapsimokančios veiklos naratyvas – šioje vietoje irgi galima atsižvelgti informantų prioriteto saviraiškai ir savęs tobulinimui teikimą. Apskritai kariuomenę galima įvardyti kaip materialistiniam vertybiniam pagrindui atstovaujančią instituciją vien jau dėl to, kad pagrindinis jos tikslas – šalies ir visuomenės fizinis saugumas.

Tam pritaria ir Brænder (2024), savo tyrimu parodydamas, jog tarp kariuomenės vadų bei žemesniųjų rangų labiausiai paplitusios konservatyviosios, taigi ir materialistinės vertybės.

Bene aiškiausiai informantų polinkis į postmaterializmą išryškėjo jiems kalbant apie savo sprendimą vengti PKT bei pagrindines sprendimo priežastis. Ypač šis polinkis pastebimas temoje „Atsakomybės kratymasis“, kurioje informantai aiškiai įvardijo save kaip individualistus, o dabartinį Lietuvos jaunimą kaip kosmopolitišką. Taip pat išskirtina informantų kritika Karo prievolės įstatymui bei ypač šauktinių sistemai, akcentuojant tai, jog tarnyba yra priverstinė bei įsibrovimas į asmeninę erdvę, bei pasigendant laisvo apsisprendimo teisės. Iš šios perspektyvos taip pat galima aiškinti įdomų tarp informantų išryškėjusį fenomeną – gerokai labiau teigiamą požiūrį į alternatyvias tarnybos formas PKT, akcentuojant platesnes galimybes savirelizacijai bei platesnį mokomų įgūdžių spektrą, bei taip pat kaip vieną iš teigiamo požiūrio priežasčių įvardijant nepriverstinį tarnybos pobūdį. Panaši situacija pastebima ir kalbant apie pagrindines informantų įvardytas PKT vengimo priežastis. Čia pažymėtinas išskirtinis informantų dėmesys asmeninės karjeros svarbai, įvardijant tarnybą kariuomenėje kaip laikiną „iškritimą iš gyvenimo“ ir planų bei karjeros sustabdymą ar net griūtį.

Galiausiai informantų vertybinio pagrindo išryškėjimo momentų galima pastebėti atsakymuose į klausimą apie scenarijų, kuriame informantai eitų arba svarstyti apie ėjimą atlikti PKT. Tiesa, šiuo atveju informantų asmenines nuostatas galima įvardyti kaip „hibridines“, turinčias ir materializmui, ir postmaterializmui būdingų aspektų. Dažnai kaip scenarijų, kuriame eitų tarnauti, informantai įvardijo karą Lietuvoje arba didelį karinio konflikto grėsmės išaugimą. Šią preferenciją galima interpretuoti kaip patriotizmo bei rūpinimosi šalies bei visuomenės fiziniu saugumu išraišką. Visgi daugiausia ir vėl dominavo postmaterialistinio vertybinio pamato išraiškos. Antai tarp tarnybos sąlygų kaitos informantai daugiausia įvardijo didesnes išmokas ar platesnes sudarytas sąlygas asmeniniam tobulėjimui ar įgūdžiams, kuriuos informantai galėtų pritaikyti ir po tarnybos. Dažnas scenarijaus nebuvimo naratyvas taip pat suponuoja apie, informantų nuomone, egzistuojantį neatitikimą bei nesuderinamumą tarp jų ir kariuomenės atstovaujimų vertybinių pagrindų.

Apibendrinant Inglehart vertybių kaitos teoriją galima įvardyti kaip esminę, atsikartojančią praktiškai visoje duomenų analizėje. Apskritai visuomenės tolygų artėjimą prie postmaterialistinės ir šio vertybinio pamato nesuderinamumą su kariuomenėje propaguojamomis ir akcentuojamomis vertybėmis galima išskirti kaip vieną esminių faktorių, lemiančių Lietuvos jaunuolių rinkimąsi devijuoti ir vengti Privalomosios karo tarnybos.

Kalbant apie D. Matza ir G. Sykes suformuluotas 5-ias deviacijos neutralizacijos technikas, situacija kiek problematiška. Teorijos autoriai daro prielaidą, kad neutralizacijos technikos atsiranda tada, kai deviantai jaučia kaltę dėl savo veiksmų ir bando juos pateisinti išoriniais faktoriais arba sumenkindami deviacinio akto daromą nuostolį. Visgi galima būtų teigti, jog deviantai savo elgesį gali **teisinti** (o šis žodis būtent ir suponuoja neutralizacijos technikos naudojimą) net ir atvirai neišreikšdami gėdos ar kaltės dėl savo veiksmų arba neigdami savo kaip deviantų socialinį statusą. Šį fenomeną galima aiškinti šiais argumentais:

- Deviantai gali būti neinternalizavę gėdos ar kaltės dėl savo veiksmų, t.y. jie gali nesuvokti jaučią kaltę;
- Savo vykdomų veiksmų jie gali nelaikyti deviaciniais, tačiau vis tiek suvokti juos kaip neatitinkančius tam tikrų normų arba visuomenėje priimtinių elgesio modelių, t.y. turėti iškreiptą deviacijos arba nusižengėliško elgesio sampratą;
- Deviantai paprasčiausiai gali nepripažinti jaučiantys kaltę ar gėdą dėl savo poelgių, t.y. jie gali jausti gėdą dėl gėdos jausmo;
- Teorijos autoriai pristatydami technikas daro prielaidą, jog delinkventai technikas naudoja dėl gėdos ar kaltės dėl savo poelgių, tačiau neįvardija šio jausmo kaip būtinės sąlygos technikų taikymui.
- Kontekstinį tarp informantų išryškėjusį „benormiškumą“ karo tarnybos klausimu galima laikyti susidariusios socialinės anomijos produktu (plačiau aptariama toliau). Anomijos produktas šiame kontekste būtų tam tikras deviantų „pasimetimas“ – norma socialinėje struktūroje egzistuoja, jos nesilaikantys normos taikiniai pakliūva po deviantų terminologiniu „skėčiu“ bei jiems už deviaciją turėtų būti taikomos tam tikros sankcijos, tačiau dėl normos ir jos sankcijų nepilnos institucionalizacijos socialinėje struktūroje deviantai nesuvokia arba nepilnai suvokia normą kaip tokią.

Be to, vienas iš informantų aiškiai įvardijo jaučiantis tam tikrą gėdos ar kaltės jausmą dėl savo sprendimo: „*[Jaučiu gėdą] prieš save, nu, nes <...> domėjau, istorija Lietuvos <...> gauni progą, ale, tipo, būt tokiu, ir tu to nedarai, nes, tiesiog, nenori mirti*” (6 Informantas).

Taigi, galima konstatuoti, kad šiame tyrime, informantams kalbant apie priežastis bei faktorius, lėmusius jų sprendimą vengti Privalomosios karo tarnybos, galima rasti neutralizacijos technikų taikymo atvejų ir tarp informantų, neįvardijusių jaučiant kaltės ar gėdos jausmo dėl PKT vengimo. Iš esmės bet kokią atsakomybės dėl savo deviacinio veiksmo

ar veiklos perleidimą išoriniams, nuo asmens nepriklausantiems faktoriams galima interpretuoti kaip deviacinės veiklos neutralizacijos momentą, net ir tiesiogiai neišreiškus gėdos ar kaltės jausmo. Turbūt ne sutapimas, jog Matza ir Sykes deviacijos neutralizacijos teorija įvardijama kaip viena daugiausiai kritikos susilaukianti bei „neišbaigta“ sociologinė-kriminologinė teorija, nuo kurios 5-ių neutralizacijos technikų paskelbimo 1957 m. vėlesniems empiriniams tyrimams pavyko rasti ženkliai daugiau naujų technikų bei papildyti/transformuoti senąsias (Kaptein ir van Helvoort, 2019). Pastarieji autoriai pateikia štai tokį deviacijos neutralizacijos apibrėžimą: „metodai, padedantys visiškai ar iš dalies paneigti kieno nors atsakomybę už deviantinį elgesį <...> kad kaltės nebūtų arba ji būtų mažesnė“ (Kaptein ir van Helvoort, 2019). Ši citata implikuoja, kad klausimas deviantams apie tai, ar jie jaučia kaltę dėl savo deviacinio akto, empiriškai yra beprasmiškas, kadangi būtent dėl prieš deviantinį aktą pritaikytos neutralizacijos technikos kaltės jausmas bus išnykęs arba labai nežymus.

Taigi, galima konstatuoti, jog tyrimo metu gautuose duomenyse galima rasti keleto deviacijos neutralizacijos technikų naudojimo momentų, kurie daugiausia išryškėjo informantams kalbant apie PKT vengimo procesą bei išskiriant pagrindines sprendimo priežastis.

Iš aptartų 6-ių technikų daugiausia atsikartojo 5-toji – lojalumas autoritetams. Šios technikos naudojimą sufleruoja tokios tarp vengimo priežasčių išryškėjusios temos, kaip „Asmeninės karjeros svarba“, „Asmeninės nuostatos“, taip pat ir „Išorinė įtaka“. Pirmose dviejose iš šių temų informantai teisingai savo sprendimą remdamiesi išankstinėmis asmeninėmis nuostatomis, kurias galima įvardyti kaip vertybinį pagrindą bei „lojalumą“ jam. Taip pat paminėtina ir kariuomenės bei tarnybos joje kritika bei neigiamas požiūris. Informaciją apie kariuomenę informantai gauna iš išorinių šaltinių, daugiausia draugų bei pažįstamų, tarnavusių arba tarnaujančių kariuomenėje. Taigi ir tam tikrą jų įvaizdį apie kariuomenę bei tarnybą joje galima laikyti jei ne informantų vertybinio pagrindo dalimi, tai bent jau išankstinėmis nuostatomis, kuriomis besivadovaudami jie priima sprendimą vengti tarnybos ir šitaip parodo savo nuostatų ar vertybinio pagrindo tvirtumą ir „ištikimybę“ jam. Tuo tarpu tema „Išorinė įtaka“ nuo kitų dviejų išsiskiria tuo, jog nors ir šioje temoje esantys kodai kalba apie lojalumą autoritetams, šiuo atveju sprendimo priežastį informantai projektavo „į išorę“, t.y. teisindamiesi, jog vengdami PKT tiesiog sekė draugų pavyzdžiu ar klausė autoritetais laikomų asmenų.

Taip pat išryškėjo ganėtinai platus 4-tosios technikos, „Smerkiančiųjų pasmerkimo“, naudojimas. Geriausias to pavyzdys – viso interviu metu atsikartojęs kritikos Karo prievolės

įstatymui ir dabartinei šauktinių sistemai naratyvas. Tiesa, konkrečiai tarp PKT vengimo priežasčių įstatyminės Karo prievolės įstatymo ar šauktinių sistemos spragos nebuvo paminėtos. Nepaisant to, galima daryti išvadą, šis kritinis požiūris neabejotinai padarė įtaką informantų sprendimui vengti PKT, o tai galima spręsti jau vien iš to, kad pokyčiai tarnybos bei šaukimo sistemos tvarkoje informantų tarpe išryškėjo kaip viena dažniausiai atsikartojusių temų kalbant apie tarnybos atlikimo scenarijų. Galiausiai minėtą neigiamą bei kritišką įvaizdį apie kariuomenę (ypač jos kultūrą) taip pat galima interpretuoti kaip technikos „Smerkiančiųjų pasmerkimo“ naudojimo formą, ką parodo kariuomenės kaip kalėjimo ar smurtinės aplinkos naratyvai.

Kiek sunkiau į neutralizacijos technikų teorinį rėmą įtalpinti tarp informantų dažnai atsikartojusį pasitaravimo Lietuvai kitose srityse, o ne karyboje, naratyvą, apie kurį itin plačiai kalbama vengimo priežasčių temoje „Alternatyvų paieška“. Iš pirmo žvilgsnio šį sprendimo vengti PKT teisinimo naratyvą galima priskirti papildomai deviacijos neutralizacijos technikai, „buhalterio metaforai“ – informantai teigia, kad jų sprendimo vengti PKT moralinis nuokrypis „nublanksta“ kitų jų gerų darbų, prisidedančių prie valstybės gerovės, akivaizdoje. Iš kitos pusės, šioje temoje esminį vaidmenį atlieka žodelis „gali“ bei bendras informantų projektavimas į hipotetinį scenarijų ar ateitį. Taigi, 6-tosios deviacijos neutralizacijos technikos naudojimą šio tyrimo kontekste galima laikyti tik sąlyginiu.

Likusių trijų neutralizacijos technikų naudojimo – „Atsakomybės neigimas“, „Žalos neigimas“ ir „Aukos -ų neigimas“ – aptikti nepavyko. Šių technikų nebuvimą galima aiškinti PKT vengimo kaip deviacijos pobūdžiu – šiuo atveju sunku įvardinti konkrečią auką (-as) ar padaromos žalos formą. Taigi, apibendrinus Matza ir Sykes (bei Klockars papildymą) deviacijos neutralizacijos technikų manifestaciją tyrimo duomenyse, galima konstatuoti, kad nors daugelis informantų neišreiškė dėl savo deviacinio akto jaučiantys gėdos ar kaltės jausmą, kalbėdami apie PKT vengimą kaip procesą bei jo priežastis jie visgi buvo linkę kratytis atsakomybės bei teisinti savo sprendimą. Tarp sprendimo priežasčių ir jo teisinimo būdų išryškėjo naratyvai, daugiausia būdingi technikos nr. 5, „Lojalumo autoritetams“, diskursui. Tuo tarpu kritiką Karo prievolės įstatymui, šauktinių sistemai bei kariuomenės kultūrai galima interpretuoti kaip technikos nr.4, „Smerkiančiųjų pasmerkimo“, naudojimą. Galiausiai papildomos, Klockars (1974) pristatytos neutralizacijos technikos „buhalterio metafora“ pavyko aptikti tik užuominų ar hipotetinių jos panaudojimo atvejų, o ne konkrečių išraiškų. Iš dalies prie šios technikos galima būtų priskirti informantų savęs pozicionavimo kaip „ir taip gera šaliai darančių“ ar kitaip karinio konflikto atveju galinčių pasitarnauti asmenų naratyvą.

Jei Matza ir Sykes deviacijos neutralizacijos technikų teorija labiau tinka analizuojant *mikro* lygmens socialinius reiškinius, kas šiuo atveju yra jaunuolių sprendimas vengti PKT bei vengimo procesas, E. Durkheim ir R. Merton socialinės anomijos teorija šio tyrimo kontekste taikyta siekiant paaiškinti *makro* lygmens reiškinius visuomenėje, dėl kurių jaunuoliams buvo sudarytos sąlygos vengti PKT bei tą daryti be rimtesnių neigiamų pasekmių, t.y. būti deviantais ir nesilaikyti normos, tačiau už tai nesulaukti atitinkamų sankcijų. Šios teorijos manifestacijos momentai taip pat pastebimi tyrimo duomenyse, tiesa, kiek subtiliau, nei kitų teorijų atveju.

Pradžioje duomenys nagrinėjami iš Durkheim anomijos teorijos versijos perspektyvos. Kaip jau minėta teorinio pagrindo skiltyje, Durkheim anomiją supranta kaip pereinamąją būseną, susidarančią tada, kai dėl sparčių ir/arba staigių pokyčių visuomenė bei valdantieji jos mechanizmai nespėja prisitaikyti prie naujojo *status quo* ir iškart pristatyti bei įtvirtinti naujų normų bei jų laikymosi palaikančių sankcijų. Taigi, anot Durkheim, anomijos būsenai rasti būtini šie elementai: staigūs socialiniai, ekonominiai ir/arba politiniai pokyčiai visuomenėje; valdžios nesugebėjimas prisitaikyti ar „išsilaikyti kartu“ su šiais pokyčiais bei iš to kylanti „benormiškumo“ būseną; dėl šios būsenos kylantis individų troškimų/siekių bei valdžios taikomų reguliavimų (normų) neatitikimas.

Pirmasis elementas – staigūs pokyčiai visuomenėje – šio tyrimo duomenyse ganėtinai aiškus. Vienas pagrindinių išryškėjusių pokyčio naratyvų – Lietuvos visuomenėje pastebimas augantis polinkis į postmaterialistines vertybes. Visgi dėl savo pakankamai lėto tempo bei paveikiamumo kalbant apie minėtuosius „krizinius laikotarpius“ (o dabartinį karo grėsmės laikotarpį galima būtų priskirti prie šio tipo) abejotina, ar vertybinis visuomenės pokytis išties atlieka svarbų vaidmenį anomijos iškilimui. Dėl teorijoje implikuojamo pokyčio (-ių) staigumo didžiausią dėmesį šiame kontekste reiktų skirti trims dabartinėms Lietuvos ir ją supančio regiono aktualijoms – karui Ukrainoje, karinio konflikto Lietuvoje grėsmei bei Europos, o tame tarpe ir Lietuvos, „ginklavinimuisi“. Kadangi tyrime kalbama apie Privalomąją karo tarnybą, Lietuvos kariuomenės instituciją bei militaristinę kultūrą, šio tyrimo kontekste, žvelgiant iš „durkheimiškosios“ anomijos teorijos perspektyvos, staigiu pokyčiu socialinėje struktūroje galima laikyti kardinalius Lietuvos geopolitinės situacijos pokyčius, daugiausia iššauktus 2022 m. prasidėjusios Ukrainos invazijos, bei dabartinės situacijos nestabilumą – o tai ir buvo pagrindiniai išryškėję naratyvai bei temos informantams vertinus Lietuvos geopolitinę bei vidinę situaciją.

Antruoju elementu Durkheim socialinės anomijos „recepte“ įvardijamas valdžios negebėjimas laiku bei tinkamai reaguoti į staigius pokyčius socialinėje struktūroje, kas lemia „benormiškumo“ būseną, t.y., valdžios mechanizmai nespėja atnaujinti ar įvesti naujų normų,

arba šios nespėja būti laiku institucionalizuotos, kas lemia tam tikroje socialinės struktūros srityje atsirandantį „benormiškumą“, kuris paliečia esamos, bet dar neatnaujintos, išvis neegzistuojančios ar nespėtos institucionalizuoti normos taikinius. Šio tyrimo kontekste tiksliausia būtų kalbėti apie neatnaujintą arba nepilnai institucionalizuotą Karo prievolės įstatymą. Nors įstatymas implikuoja, jog *Privalomoji* karo tarnyba yra privaloma kiekvienam į karo prievolinkų sąrašus įtrauktam bei medicininius reikalavimus atitinkančiam jaunuoliui, pati šaukimo tvarka paremta „loterijos“ principu, o ir tarnybos atidėjimui (ne *vengti*, o *atidėti*, šia formuluote sudaromas įspūdis, kad anksčiau ar vėliau jaunuoliui teks atlikti PKT) egzistuoja daugybė skirtingų metodų, ką parodė ir tyrimo duomenys. Kaip skelbiama LR Karo Prievolės įstatymo 6-to straipsnio 5-tame punkte: „karo prievolinkų sąrašas sudaromas į jį atsitiktine tvarka, naudojantis kompiuterių programa, surašant karo prievolinkus, kurie šio įstatymo nustatyta tvarka gali būti pašaukti atlikti nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą“ (Lietuvos Respublikos Seimas, 2025). Tuo tarpu to paties įstatymo 15-to straipsnio pirmame punkte rašoma:

1. Privalomoji pradinė karo tarnyba individualia tvarka atidedama šiems karo prievolinkams:

1) ne vyresniems kaip 21 metų bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo mokyklų mokiniams;

2) aukštųjų mokyklų studentams – vieną kartą vienam studijų laikotarpiui pagal pirmosios pakopos (profesinio bakalauro ir bakalauro) studijų programą arba vientisųjų studijų programą, pagal antrosios pakopos studijų programą arba vientisųjų studijų programą, pagal laipsnio nesuteikiančią studijų programą, pagal studijas doktorantūroje <...> (Ibid).

Pažymėtina, jog šiame straipsnyje iš viso paminėti 14-a skirtingų punktų apie tai, kokių statusų asmenys turi teisę atidėti Privalomąją karo tarnybą. Visa tai galima apibendrinti šiuo teiginiu – terminą „Privalomoji karo tarnyba“ galima laikyti oksimoronu – kvietimai į tarnybą dalinami atsitiktine tvarka, o net ir patekus į karo prievolinkų sąrašą jaunuoliams tarnyba gali būti atidėta arba jie gali pasinaudoti vienu iš daugelio metodų jos atidėjimui, kas ilgainiui gali tapti išsisukimu nuo tarnybos, jaunuoliams sulaukus amžiaus, nuo kurio jie nebegali būti įtraukiami į kasmetinius karo prievolinkų sąrašus. Taigi, aukščiau pateiktame „durkheimiškajame recepte“ socialinei anomijai valdžios negebėjimo prisitaikyti prie staigių pokyčių visuomenėje bei iš to kylančio „benormiškumo“ būsenos vaidmenį šio tyrimo kontekste atlieka iki šiol nepilnai institucionalizuotas Karo prievolės įstatymas bei spragų pilna šaukimo į PKT sistema. Tiesa, verta paminėti, kad LR Krašto apsaugos ministerija jau patvirtino naują šaukimo į PKT sistemą, įsigaliosiančią nuo 2026 m. sausio 1 d., kuriai įsigaliojus kasmet turėtų nuosekliai didėti aktyviojo rezervo karių, o taip pat ir privalomosios

pradinės karo tarnybos atliekančiųjų skaičius. Be to, naujoje tvarkoje jaunuoliams turėtų būti sudaryta mažiau sąlygų išvengti PKT (Krašto apsaugos ministerija, 2024).

Prastos Karo prievolės įstatymo institucionalizacijos lemtas „benormiškumas“ pastebimas ir gautuose duomenyse. Dominuojantys tarp informantų jausmai apie jų asmeninį sprendimą vengti PKT bei jų požiūris į Karo prievolės įstatymą ir ypač į dabartinę šauktinių sistemą byloja apie informantų požiūrį į PKT atlikimą kaip į nepilnai neinstitutionalizuotą, taigi ir neprivalomą laikytis normą. Ne veltui reikšminga dalis informantų pateikė alternatyvų dabartinei šauktinių sistemos tvarkai, kurios, jų nuomone, būtų teisingesnės ir padėtų išvengti dabartinės anomijos situacijos, pvz. daryti šaukimą privalomą visiems jaunuoliams po mokyklos. Taigi, pritaikant „durkheimiškąją“ socialinės anomijos teorijos versiją šio tyrimo kontekstui, anomiją sukelia prastai institucionalizuotas ir į aktualijas neatsižvelgiantis Karo prievolės įstatymas, kurio neišbaigtumas ir lankstus taikymas šauktinių amžiaus jaunuolių socialinėje grupėje sukelia „benormiškumo“ situaciją. Šitaip PKT atlikimas gali būti nelaikomas norma, kas paaiškina ir gėdos bei kaltės jausmo trūkumą dėl sprendimo vengti PKT tarp informantų, kurie tarp pavyzdinio piliečio bruožų išskyrė įstatymų laikymosi bei darbų vardan valstybės gerovės svarbą. Taip pat socialinė anomija gali būti pasitelkiama aiškinant PKT vengiančiųjų tendenciją nelaikyti savęs deviantais, nors būtent toks ir yra jų statusas Karo prievolės įstatymo, tarnybą atliekančių asmenų bei apskritai likusios visuomenės akyse.

Iš panašios perspektyvos galima tyrinėti ir „mertoniškosios“ socialinės anomijos teorijos prieigą prie gautų duomenų. Teoriniame pagrinde iškeltą prielaidą apie paraleles tarp „lietuviškosios“ ir Mertonio amerikietiškosios svajonės interpretacijos galima laikyti daugiau mažiau teisinga. Twyman-Ghoshal ir Rousseau (2010) savo esė kalba apie amerikietiškosios svajonės transformaciją į pasaulietišką, globalią jos versiją, su dar didesniu materializmo akcentu: „amerikietiškos svajonės skleidimas masinei rinkai lėmė žalingų anominių sąlygų, būdingų tokiam ekonominio pobūdžio kultūriniam etosui, eksportą“ (Twyman-Ghoshal ir Rousseau, 2010). Taigi, Merton pristatytą amerikietiškosios svajonės modelį galima taikyti ir kitoms kapitalistinėms visuomenėms, tarp jų ir Lietuvos.

Kiek sudėtingiau išskirti, kas šio tyrimo kontekste Merton modelyje atitiktų kultūrinius siekius ir priemones joms pasiekti. Iš vienos pusės galima perkelti originalųjį Merton modelį į šį kontekstą bei teigti, kad Lietuvos visuomenėje, kaip ir JAV, pagrindiniais kultūriniais siekiais laikomi finansinė sėkmė bei socialinis pripažinimas. Tokiu atveju Privalomosios karo tarnybos atlikimas būtų laikomas priemone kultūriniais siekiams pasiekti, turint omenyje, jog už nepagrįstą tarnybos vengimą jaunuoliams gresia patraukimas baudžiamojon atsakomybėn,

baudos ar netgi kalėjimo bausmė, kas neabejotinai apsunkintų kultūrinių siekių siekimą arba išvis užkirstų tam kelią. Šitaip tyrimo dalyviai galėtų būti įvardijami kaip pasirinkę inovacijos individualios adaptacijos būdą – jie pripažįsta siektiniais konformistinės visuomenės siekiamus kultūrinius tikslus, tačiau atsisako „legalaus“ arba priimtino siekimo būdo – tarnybos PKT. Tuo tarpu socialinę anomiją šiame kontekste galima aiškinti praktiškai taip pat, kaip Durkheim – anomiją sukelia ne iki galo socialinėje struktūroje institucionalizuota priemonė kultūrinių tikslų siekiui, t.y. grįžtama prie Karo prievolės įstatymo kaip neišbaigto ir iki galo socialinėje struktūroje bei jos savimonėje „neįsitvirtinusio“ įstatymo tezės.

Visgi „mertoniskąjį“ individualios adaptacijos modelį galima pateikti ir kitaip, labiau sukoncentruota į normos taikinius forma. Šiame kontekste galima teigti, jog kiekvieno lietuvių jaunuolio kultūrinis tikslas turėtų būti atlikti PKT, o priemonėmis tikslui pasiekti būtų laikomos įvairios tarnybos formos – PKT, JKVM, savanorystė ir t.t. Šiame modelyje aktyviai PKT vengiantys jaunuoliai atsisako pripažinti ir kultūrinius tikslus, ir priemonės jiems pasiekti. Kyla klausimas, kuriai iš dviejų ir tikslą, ir priemonės atmetančiai adaptacijos formai derėtų priskirti tokius asmenis – atsiskyrimui ar maištui. Kadangi 4-tojoje, „atsiskyrimo“ formoje kalbama apie individų pasitraukimą iš visuomenės, o gautuose tyrimo duomenyse kažko panašaus į šią temą (-as) nerasta, šiame modelyje tarnybos vengiančius jaunuolius labiau dera priskirti prie 5-tosios, „maišto“ adaptacijos formos. Kritika Karo prievolės įstatymui, alternatyvų esamai šauktinių sistemai siūlymai bei įžvelgta nelygybė bei abejonės sistemos sąžiningumu galėtų suponuoti apie tikslą „suprojektuoti ir stengtis įgyvendinti naują, tai yra smarkiai modifikuotą, socialinę struktūrą“ (Merton, 1968). Na, o anomijos kilmė šiame modelyje pernelyg nesiskiria nuo pirmojo, tiesa, šįkart abejonių kelia tiek kultūrinio tikslo, tiek priemonių jam pasiekti institucionalizacija.

Apžvelgus dvejų Merton socialinės anomijos modelių jaunuolių sprendimo vengti PKT atveju alternatyvas, peršasi išvada, jog šiame kontekste išsamesnė ir labiau teorinį pagrindą atitinkanti versija pateikiama pirmajame modelio variante. Tą aiškinti galima tuo, jog pirmajame variante socialine struktūra laikoma visa Lietuvos visuomenė, o antrajame iš visuomenės išskiriama tik konkreti jos socialinė grupė. Visgi žiūrint iš dviejų pagrindinių teorijos elementų – kultūrinių tikslų bei priemonių jiems pasiekti – perspektyvos, antruoju atveju tikslas ir priemonės atrodo konkretesni ir tarpusavyje labiau susietini. Kaip bebūtų, ir tarp šių dviejų Merton teorijos interpretacijos variantų, ir tarp jų bei jau aptartos Durkheim perspektyvos iškyla bendras vardiklis – socialinės anomijos kilmės aiškinimas. Galima daryti išvadą, jog Karo prievolės įstatymo nepilna institucionalizacija, o taip pat ir palyginti lengvai išvengiama Privalomoji karo tarnyba bei loterijos principu grindžiama šauktinių sistema

sąlygojo „benormiškumą“ tarp šauktinių amžiaus jaunuolių. To pasekmė – PKT atlikimas nėra laikomas visuotinai pripažinta norma, tarnybos vengiantys jaunuoliai nelaiko savo sprendimo deviacija ar bent jau nesulygina savo deviacijos su kitomis „tradicinėmis“, visuomenėje pripažintomis deviacijomis bei jiems yra sudaromos sąlygos ir toliau devijuoti, nesulaukiant už normos nesilaikymą atitinkamų sankcijų. Jaunuoliai ir toliau gali siekti savo užsibrėžtų tikslų, nelaikydami PKT atlikimo priemone jiems pasiekti ar atmesdami ją kaip priemonę.

Išvados

Atlikus mokslinės literatūros bei empirinio tyrimo metu gautų duomenų analizę daromos šios išvados:

1. Privalomosios karo tarnybos vengimas sociologijos ir kriminologijos teorijų rėmuose suprantamas kaip deviacinis elgesys. D. Matza deviacijos neutralizacijos technikų teorijos pritaikymas empirinio tyrimo duomenims parodo, kad informantai linkę kratytis atsakomybės dėl savo sprendimo bei padeda atskleisti, kokiais metodais informantai yra linkę teisinti šį savo sprendimą. Tuo tarpu R. Inglehart vertybių kaitos bei E. Durkheim ir R. Merton socialinės anomijos teorijos perkelia tarnybos vengimo reiškinį į *makro* lygmenį, pirmuoju atveju išryškinant pastebimą didesnę dabartinio Lietuvos jaunimo polinkį į postmaterialistinių vertybių, t.y. individualizmo, savirealizacijos ir pan. akcentavimą, o antruoju – pateikiant Karo prievolės įstatymą kaip nepilnai internalizuotą socialinėje struktūroje ir dėl to sukėlusį anomijos būseną.
2. Teminė atliktų pusiau struktūruotų interviu analizė išryškino informantų tarpe dominuojantį postmaterialistinį vertybinį pagrindą. Apskritai vertybių neatitikimą bei tvirtas informantų vertybines nuostatas (pvz. pacifizmą) galima laikyti viena esminių tarnybos vengimo priežasčių bei neutralizacijos technikos naudojimu. Taip pat akcentuotinas daugiausia neigiamas požiūris į Lietuvos kariuomenę bei tarnybą joje. Karo prievolės įstatymas bei šauktinių sistema laikomi sukėlę socialinę anomiją, kuri šio tyrimo kontekste pasireiškia tarp informantų pastebėtu „benormiškumu“, t.y. nelaikymu savo deviacinio elgesio deviacija. Šio fenomeno manifestacija – informantai teigia nejaučiantys gėdos ar kaltės jausmo dėl savo deviacijos, bet vis tiek teisina ją taikydami neutralizacijos technikas ar akcentuodami savo vertybinį pagrindą.
3. Tyrimo pradžioje iškelta darbo tezė: „Privalomosios karo tarnybos vengimo reiškinys kyla iš vengėjų bei kariuomenės vertybinių pamatų neatitikimo bei individualistinės asmenų orientacijos. Dėl prastos Karo prievolės įstatymo institucionalizacijos socialinėje struktūroje šį reiškinį šiuo metu galima laikyti socialinės anomijos produktu“. Atlikus mokslinės literatūros bei empirinio tyrimo metu gautų duomenų analizę, galima konstatuoti, jog tezė **pasitvirtino**.

Tyrimas turėtų paskatinti pažvelgti į motyvacijos tarnauti Lietuvos kariuomenėje problematiką per iki šiol beveik visiškai netyrinėtą kariuomenės vengiančių bei neigiamą

įspūdį apie ją susidariusių šauktinių amžiaus jaunuolių perspektyvą. Taip pat tyrimo duomenys gali pasitarnauti siekiant naujų būdų efektyviau pritraukti jaunuolių į kariuomenės pajėgas bei pačią tarnybą padaryti patrauklesnę bei labiau prieinamą.

Bibliografija

1. Abramson, P.; Inglehart, R. (1995). Value Change in Global Perspective. The University of Michigan Press.
2. „Atsakomybė“, *karys.lt*, 2022-01-18 (<https://www.karys.lt/bendraukime/d.u.k./atsakomybe/231>, tikrinta 2025-05-23).
3. Baltutytė, G. (2019). Nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos karių tarnybos motyvacija: subjektyvus dalyvių vertinimas. *Tiltai: socialiniai mokslai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1(82), 48-66.
4. Battistelli, F. (1997). Peacekeeping and the Postmodern Soldier. *Armed Forces & Society*, 23(3), 467-484.
5. Brænder, M. (2024). The Significance of Materialism and Postmaterialism Values for Future Military Leaders. *The Defence Horizon Journal*. (<https://tdhj.org/blog/post/values-military-leaders/>, tikrinta 2025-05-23).
6. Braun, V. ir Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
7. Cohen, A. (1955). Delinquent Boys: The Culture of the Gang. *Glencoe, Illinois: The Free Press*.
8. „Findings & Insights“, *World Values Survey* (2025). (<https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>, tikrinta 2025-05-23).
9. Gavėnaitė, A. (2008). E. Durkheimio ir M. Foucault idėjos sintetinėje D. Garlando baudmės teorijoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2(22), 124-138.
10. Griffiths, J. (2008). Institutional Motives for Serving in the U.S. Army National Guard: Implications for Recruitment, Retention, and Readiness. *Armed Forces & Society*, Nr. 34(2), 230-258.
11. Irmak, F.; Çam, T. (2014). An overview of Durkheim and Merton's social anomie. *International Journal of Human Sciences*. 11(2), 1297-1305.

12. „Išmokos šauktiniams“, *karys.lt*, 2024-01-03 (<https://www.karys.lt/privalumai/ismokos-sauktiniams/25>, tikrinta 2025-05-23).
13. Kaptein, M.; van Helvoort, M. (2018). A Model of Neutralization Techniques. *Deviant Behavior*, Nr.40(10), 1260-1285.
14. Klockars, C. (1974). The professional fence. New York: Free Press.
15. „Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas“, *LR Seimas*, suvestinė redakcija nuo 2024-07-01 iki 2024-12-31 (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.32330/asr>, tikrinta 2025-05-23).
16. Lim, V. (2002). The IT way of loafing on the job: cyberloafing, neutralizing and organizational justice. *Journal of Organizational Behavior*, 675-694.
17. Merton, R. (1968). Socialinė struktūra ir anomija. New York: Free Press, į lietuvių k. išvertė Zenonas Norkus, 1997.
18. „Minimalioji mėnesinė alga (MMA) ir minimalusis valandinis atlygis (MVA)“, *Teisės Aktų Gidas*, data nenurodyta (<https://www.tagidas.lt/savadai/9003/>, tikrinta 2025-05-23).
19. „Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė“, Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras, 2012.
20. Pocienė, A. (2018). Lietuvos jaunuolių pritraukimo į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą galimybės. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. 16 tomas, 367-442.
21. Schütz, A. (1946). The well-informed citizen: An Essay on the Social Distribution of Knowledge. *Social Research*, 13(4), 463-478.
22. Sykes, G. M.; Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670.
23. „Šaukimo sistemos pertvarkymas“, Lietuvos Respublikos Krašto Apsaugos ministerija, 2024 (<https://kam.lt/saukimo-sistemos-pertvarkymas/>, tikrinta 2025-05-23).
24. Twyman-Ghoshal, A.; Rousseau, D. (2010). From an American Dream to a Global Dream. *Studies in Contemporary International Relations and Politics*, Budrich UniPress, 76-92.
25. Vileikienė, E.; Pocienė, A.; Aleknevičienė, J. (2015). Motyvacija tarnauti Lietuvos kariuomenėje. Generolo Jono Žemaičio Lietuvos Karo Akademija, Vilnius.

Priedas. Pusiau struktūruotų interviu scenarijus

I. Įžanga – trumpas supažindinimas su interviu tvarka, konfidencialumo pabrėžimas, sutikimas dėl interviu įrašinėjimo ir pan.

II. Vertybiniai/konteksto klausimai:

- „Kaip vertinate Lietuvos geopolitinę situaciją šių laikų kontekste? Kokios, Jūsų manymu, yra esminės problemos, su kuriomis susiduria ir kurias turėtų spręsti valdžia siekiant išlaikyti situacijos stabilumą?“
- „Kokias pagrindines (ir kodėl būtent šias) vertybes išskirtumėte kaip būtinas pavyzdiniam Lietuvos piliečiui?“
- „Kokia Jūsų patriotiškumo samprata? Kokia jo vieta šiuolaikinio pasaulio kontekste?“

III. Asmeninio santykio/patirčių klausimai:

- „Koki įvaizdį esate susidaręs apie Lietuvos kariuomenę? Kaip įsivaizduojate tarnybos Lietuvos kariuomenėje eigą? Kokie jūsų pagrindiniai informacijos apie kariuomenę šaltiniai?“
- „Ar turite artimųjų/pažįstamų tarpe Lietuvos kariuomenėje tarnaujančių, tarnavusių ar kitas pareigas užimančių asmenų? Jei taip, kokie jų atsiliepimai apie kariuomenę?“
- „Kas paskatino Jūsų sprendimą vengti Privalomosios karo tarnybos? Kokie faktoriai, asmenys ir pan. prie to prisidėjo? Kaip jaučiatės priėmęs tokį sprendimą?“
- „Ar kažką žinote apie alternatyvias karo tarnybos formas Privalomajai karo tarnybai (pvz. Šaulių sąjungą, savanorystę ir t.t.)? Jei taip, ką esate girdėjęs apie šias tarnybos formas?“
- „Ar egzistuoja scenarijus, kuriame Jūs nusprendžiate atlikti Privalomąją karo tarnybą? Jei taip, kas turėtų pasikeisti, kad Jūs priimtumėte šį sprendimą?“

Interviu metu gali būti užduodami aplinkybes ir detales tikslinantys klausimai.